

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No 4

JANUARI 1953

Redacteurs { Apoth. P. van de Vyvere, Brugge
Rédaction { Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD

Dr. D. A. WITTOP KONING: De te Zutphen gebruikte
Pharmacopee

Dr. P. H. BRANS: Overzicht van de geschiedenis der
Pharmacie in Nederlands Oost-Indië

Dr. D. A. WITTOP KONING: De nieuwe erepenning van
de K.N.M.P.

I. ETIENNE: La Pharmacie et la Musique

DE TE ZUTPHEN GEBRUIKTE PHARMACOOPEE*)

door

D. A. WITTOP KONING

Wijlen collega H. W. A. Behrens gaf in 1916 in zijn artikel ¹⁾ „Pharmaceutisch-historische aantekeningen uit het archief der gemeente Zutphen” reeds het „reglement van 14 Februari 1774 voor de Apothekers, mitsgaders, op het inrichten en houden der Apotheken binnen de Stad en Schependom Zutphen”, waarvan het zevende artikel als volgt luidt:

„En opdat ditte gemakkelijker door de Apothekers zal kunnen worden naar gekomen, zal, hetgeen in de aangetogene Pharmacopoea Hagana behoord geomitteerd, geredresseert ofte bijgevoegd te worden, door deser Stads tijdelijken Doctor in een der daartoe gedestineerde exemplaren, totdat einde met wit papier doorschoten, ingevuld en vervolgens in de overige exemplaren, waarvan zowel aan elke Doctor, als aan ieder Apotheeker voor ditmaal een exemplaar van Stadsweegen zal worden ter handen gesteld, door een ander bekwaam persoon overgebracht worden, om naa voorgaande collatie der aangestelde inspectoren, door een der Sekretarissen dezer Stad geautentizeert te worden”.

In bovenstaand artikel vinden wij verder dat op 5 November 1774

„Door den Heere presiderende voorgedragen zijnde, dat op gisteren aan den Gerichte waren gebracht 12 exemplaren van de geredresseerde en gesuppleerde, voorts door den stadsdoctor C. G. van Rhijn gecollationeerde Pharmacopoea Hagana, is goedgevonden de Heeren van den Gerichte te versoeken om deselve ingevolge den 7den artikel van het Reglement voor de Apothekers van 14 Februari j.l. door een der Sekretarissen ondertekend wezende, aan de Doctoren en Apothekers binnen deze stad te laten distribueren, zullende een der exemplaren ter cancellarije alhier, te naerigt worden geseponeert ende bewaart.”

Behrens voegt hieraan toe „Dit laatstbedoelde exemplaar is echter niet meer in het gemeente-archief aanwezig”, terwijl hem blijkbaar ook geen ander exemplaar bekend was.

Het exemplaar van de Pharmacopoea Hagana van 1738 in de rijke bibliotheek van de Koninklijke Maatschappij ter Bevordering der Geneeskunst blijkt nu één van de twaalf voor Zutphen gewijzigde exemplaren te zijn zoals blijkt uit het naschrift:

„De voorstaande geredresseerde en gesuppleerde Pharmac. Hag. door mij ondergeschreven Secretaris dezer Stad, ingevolge en ter voldoeninge van de speciale autorisatie, daar toe bij het zevende artikel van het Reglement voor de Apothekers van den 14 van Febr. jongstleden op een van deze Stads Secretarissen verleend, ten einde, als daar bij getekend.

Actum Zutphen den 5 November 1774.

(was getekend)
Herm. Schomaker.”

*) Publicatie Nr. 3 van de Commissie voor de Geschiedenis der Pharmacie.

¹⁾ Pharm. Weekblad 1916 Nr. 12 en 13.

De voorstaande gereviseerde & gesuppleerde
 Pharmac. Hag. door mij voorgeschreven Secretaris
 dezer Hs., ingewolge en ter voldoening van de
 speciale authorisatie, daer toe bij het zamen-
 Artikel van het Reglement voor de Apotheken
 van den 14 van Febr. voorgelieden op een van keeren
 Hs. Secretarissen verlaet, ten einde, als daer
 bij geliefd.
 Actum Zutphen den 5. Novemb. 1774.
 (was getekend) Herm. Schomaker

Het exemplaar is inderdaad met wit papier doorschoten en bevat talrijke veranderingen. Een groot aantal simplicia wordt toegevoegd, een aantal andere geschrapt. Verscheidene composita worden bijgeschreven, vele andere moesten vervallen. Het aantal wijzigingen is zo groot, dat het ondoenlijk is, die alle hier te vermelden; een ieder kan zich trouwens aan de hand van dit exemplaar overtuigen, hoeveel de Zutphense Stadsmedicus meende te moeten veranderen. Uiteraard komen vele wijzigingen voort uit het feit, dat de Pharmacopoea Hagana in 1774 reeds 36 jaar oud was, hetgeen zich allereerst uit in de grote uitbreiding van het aantal chemische bereidingen.

Enkele aanvullingen geven misschien houvast over de herkomst van de toegevoegde composita. *Unguentum ad Scab.* Pringl zal teruggaan op Sir John Pringle (1707—1752), hoogleraar te Edinburgh. Ook de *Theriaca Edinburgensis* wijst ons op de Edinburgse Pharmacopee. *Elixer Vitrioli acidi Londin.* en *Elixer Vitrioli dulce Londin.* wijzen op gebruik van de Londense Pharmacopee.

Beide Pharmacopeeën waren in Hollandse edities beschikbaar, het zijn echter ongetwijfeld niet de enige bronnen geweest, ook de andere plaatselijke Pharmacopeeën zullen wel benut geweest zijn. Voor het merendeel der overige preparaten zijn echter mij onbekende andere bronnen gebruikt.

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN NEDERLANDS OOST-INDIË *)

door

P. H. BRANS

Ter inleiding:

Deze studie dankt zijn ontstaan aan de omstandigheid, dat de samensteller van dit overzicht toevallig weer eens onder ogen kreeg het verzoek, in 1939 gericht tot de collegae in de buiten Europa gelegen delen van Nederland, door de toenmalige Commissie voor de Geschiedenis der Pharmacie.

Dit werd gepubliceerd in het *Pharmaceutisch Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* van 1 Januari 1939 en luidde aldus:

Aan alle collegae in Nederlandsch-Indië.

Bij de samenstelling van een nieuwe uitgave van Prof. W. Stoeder's Geschiedenis der Pharmacie in Nederland zou het van veel belang zijn, het werk te kunnen uitbreiden met een afzonderlijk onderdeel, betreffende de geschiedenis der Pharmacie in Nederlandsch Oost- en West-Indië, zoo mogelijk aangevuld met uiteraard beknopte gegevens omtrent vroegere nederzettingen.

In verband hiermede richten wij ons tot alle Collegae in Nederlandsch-Indië met het verzoek, den tweeden ondergeteekende gegevens terzake te willen doen toekomen. Indien ieder Uwer zich eenige moeite wil getroosten, is het wellicht mogelijk, dat bedoelde nieuwe uitgave wordt een nieuwe Geschiedenis der Pharmacie in Groot-Nederland, waaraan alle apothekers in Groot-Nederland hebben medegewerkt.

Hieronder volgen eenige aanwijzingen omtrent het verlangde materiaal, die natuurlijk niet op volledigheid aanspraak kunnen maken.

Hoe was de geneesmiddelenvoorziening in den eersten tijd van de vestiging der Nederlanders op Java en andere Nederzettingen?

Hoe werd op de schepen der O.I. en W.I. Compagnie in de behoefte aan artsenijen voorzien?

Welke Pharmacopeën werden in Ned. Indië gebruikt?

Is iets bekend omtrent oudere plaatselijke en algemeene apothekersverenigingen, pharmaceutische leesgezelschappen, pharmaceutische genootschappen enz. aldaar?

Wanneer werd de eerste verordening op apotheken en op het verkeer met vergiften uitgevaardigd?

Zijn er nog andere verordeningen op dit gebied bekend?

Aan welke eischen moesten apothekers voldoen, om zich in Ned. Indië (Batavia of ook elders) als zoodanig te mogen vestigen?

Welke geneeskruidentuinen werden door Europeanen aangelegd?

Omstreeks 1800 werden de plaatselijke regelingen voor de examina ingesteld. later provinciaal en voor geheel Nederland. Werden in of kort na dien tijd in Ned. Indië ook bijzondere eischen, betreffende diploma's of bekwaamheden aan de zich vestigende apothekers gesteld? Hoe was dit in vroegeren en lateren tijd?

Is er ook iets bekend omtrent de Pharmacie tijdens het bewind der Engelschen?

Werden na het Engelsch bewind spoedig maatregelen door het Nederlandsch gezag getroffen?

Wanneer werd het medicinaal gewicht in Indië ingevoerd?

Wanneer werden de apothekers verplicht, het door het decimaal gewicht te vervangen?

*) Publicatie No. 2 van de Commissie voor de Geschiedenis van de Pharmacie.

Naar dit gedeelte werd bewerkt de door samensteller op 3 Maart 1951 te Gent voor de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux (Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie) gehouden voordracht.

De Geneesmiddelenvoorziening bij de Oost-Indische Compagnie.

Wanneer werd het ijkwezen ingesteld en wanneer werden de apothekers verplicht hun gewichten te doen ijkten?

Hoe waren de apotheken in Ned. Indië oudtijds ingericht? Week deze inrichting in het algemeen veel af van die in Nederland? Zijn wellicht bijzonderheden bekend omtrent den verkoop van andere dan pharmaceutische artikelen in apotheken (petroleumlampen, snuisterijen, spuitwater, wijnen e.d.).

Vestigden zich in Indië, na de instelling in Nederland van het examen voor drogist op 31 Mei 1818, gediplomeerde drogisten?

Op 6 Januari 1823 werd ingesteld een reglement „Omtrent de inrichting van scholen ter aankweeking van heelmeeesters en vroedvrouwen“, waar ook artsennijmengkunde onderwezen werd (Klinische scholen). Is iets bekend omtrent de toelating en vestiging in Indië van apothekers, afkomstig van deze klinische scholen?

Werden de Geneeskundige Wetten van Thorbecke (1865) in Indië overgenomen en doorgevoerd?

Is er eenigszins nauwkeurig, ook voor vroegere tijden, bekend, hoeveel burger-gouvernements-, ziekenhuis- en militaire apothekers zich jaarlijks in Indië vestigden?

Wanneer werd het Algemeen Magazijn van Geneesmiddelen en het Militair Scheikundig Laboratorium opgericht?

Wanneer werden bij den Dienst der Volksgezondheid apothekers tewerkgesteld?

Wat is bekend van toonaangevende pharmaceuten, welke in of ten behoeve van Ned. Indië op pharmaceutische terrein een rol hebben gespeeld?

Welke apothekers deden op ander dan pharmaceutisch gebied belangrijk werk (maatschappelijk, wetenschappelijk)? Bestaan er ook openbare en particuliere historische verzamelingen op pharmaceutisch gebied in Ned. Indië?

Elke mededeeling, hoe klein en schijnbaar onbelangrijk ook, zal met groote belangstelling worden tegemoet gezien. Afbeeldingen, foto's en portretten enz. uit vroeger en later tijd zullen zeer welkom zijn.

Voor het bijeenbrengen van zooveel mogelijk gegevens is de algeheele belangstelling en medewerking van alle collegae noodig.

Historische Commissie der N.M.P.

H. k. Cohen.

H. J. van Giffen. Vondelstraat 9, Amsterdam-W.

P. van der Wielen.

Ongetwijfeld zullen alle Collegae een verschijnen van een nieuwe uitgave van het bekende werk van Professor W. Stoeder met belangstelling tegemoet zien: dat ook aan de geschiedenis der Pharmacie in Nederlands Oost- en West-Indië een plaats zal worden ingeruimd is zeker toe te juichen.

De historici onder ons wacht een prettige, zij het moeilijke taak. Deze tot genoegen van de Historische Commissie der N.M.P. te volbrengen moet ons aller doel zijn.

De Redactie

Voor West-Indië is op de oproep gereageerd door Mej. E. A. C. Lashley, die in het *Pharmaceutisch Weekblad* 1940 (No. 46 en 47) publiceerde: „Gegevens, betreffende de Geschiedenis der Pharmacie in Suriname.“

Voor Nederlands-Indië werd, voor zover ik kon nagaan, niet gereageerd op de oproep van de Commissie en toen mij gebleken was, dat er ook hier te lande voldoende gegevens over de pharmacie in Nederlands-Indië bekend waren, maar niet te samen gebundeld, werd besloten die gegevens in het overzicht, dat thans voor U ligt, bijeen te brengen.

De gegevens zijn dikwijls ontleend aan niet strikt pharmaceutische bronnen. Samensteller ontveinst zich niet, dat hij gegevens, die voor dit onderwerp van belang zijn, uit onbekendheid niet heeft vermeld en hij is zich dan ook bewust aan de door de Commissie gestelde opgaaf maar zeer ten dele te hebben voldaan. Doel van deze publicatie is daarom niet slechts het geven van een overzicht van hetgeen tot dusver hem ter kennis kwam, maar evenzeer een verzoek tot aanvulling van hetgeen ontbreekt, om zo te komen tot een volledige geschiedenis van de pharmacie in Nederlands Oost-Indië, opdat bij de heruitgave van de

„Geschiedenis van de Pharmacie in Nederland” ook de geschiedkundige gegevens van de tegenwoordige en voormalige gebiedsdelen buiten Nederland een plaats kunnen vinden.

Voor de medewerking en de welwillend verstrekte inlichtingen, die hem werden gegeven, zegt samensteller bij deze hartelijke dank.

TIJDPERK VAN DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE (1602—1800).

De gebeurtenissen van de laatste dagen van December 1949 betekenden het einde van Nederlands-Indië en bijna even scherp als de datum van de soevereiniteitsoverdracht het tijdperk van het Nederlands bestuur in Indië afsluit, is ook het begin aan te wijzen, n.l. de oprichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) op 20 Maart 1602.

Zoals bekend is, bleef nadat V a s c o d a G a m a als eerste de zuidpunt van Afrika had omgezeild en in 1498 te Calicoet in Voor-Indië landde, de vaart op Indië de volgende honderd jaar bijna uitsluitend in handen van de Portugezen. De maatregelen der Portugese regering droegen vooral daartoe bij. De goederen, die haar schepen uit de stapelplaats Goa in Indië vervoerden naar Lissabon, mochten door de Portugezen niet verder in Europa vervoerd worden en deze Europese vrachtvaart stond uitsluitend open voor schepen van vreemde naties. Onze voorvaderen, van oudsher de beurtschippers van Europa, die zich voornamelijk met de vaart op de Oostzee en de kustvaart bezig hielden, hadden aan dit vervoer van de Indische producten vanuit Lissabon naar andere Europese havens een aanzienlijk aandeel. De privilegiën, die de Portugese koning hen verleende en de bezwaren en gevaren verbonden aan de reis naar het onbekende verre Oosten, waren oorzaak, dat zij volstonden met de positie van tussenhandelaren in plaats van de goederen in het land van oorsprong zelf te gaan halen. Aan de Lissabonse vrachtvaart kwam een einde toen in 1580 Portugal kwam te staan onder het bewind van Spanje, waarmede de Nederlanden in oorlog waren en hiermede kwam de noodzaak om rechtstreeks op Indië te gaan varen duidelijk en dwingend naar voren. Daarnaast bracht de val van Antwerpen in 1585 veel koopmanshuizen, die zich met de handel van Indische producten bezig hielden, ertoe hun zetel te verplaatsen naar Zeeland en Holland en met hen kwamen de benodigde geldmiddelen voor de vaart op Indië beschikbaar. De kosten voor het uitrusten van een expeditie naar Indië gingen de krachten van de individuele reders te boven en toen bleek, dat de Staten van Holland en Zeeland op den duur niet bereid waren de zaak te financieren, was samenwerking tussen de groepen van reders en handelaren, in plaats van naijver en concurrentie, de enige mogelijkheid daartoe. Naast de gelden had ook de kennis ontbroken. Ondernemende jonge Nederlanders, die op de kantoren en schepen der Portugezen hadden dienst gedaan, waren weliswaar in staat waardevolle inlichtingen te verstrekken, maar de ervaring van een tocht naar de tropen misten de Hollandse zeelieden.

Toen dan ook de omstandigheden in het einde der 16e eeuw daar-

toe dwongen, besloot men een expeditie uit te rusten om de route te gaan verkennen. Dat men in eerste instantie dacht aan een weg om de Noordkaap heen, was een gevolg van de overweging, dat men op die route van de kapers en de Spaanse vloot aanzienlijk minder last zou ondervinden dan op de zuidelijke route om Afrika. Toen men na mislukking op de noordelijke weg toch de zuidelijke koos, was de kracht van de Spaanse vloot door gevoelige nederlagen inmiddels aanzienlijk ingeboet.

In de jaren 1595—1597 ging de eerste expeditie naar Indië onder Cornelis Houtman, de tweede onder Jacob van Heemskerck tussen 1598 en 1600. Het is de verdienste van Van Oldenbarnevelt te hebben ingezien, dat voor het bereiken van de beste resultaten niet alleen de moordende naijver tussen de verschillende groepen van reders en kooplieden en tussen provinciën en steden in het moederland in samenwerking moest worden omgezet, maar dat ook in Indië, tot nut van alle betrokkenen, de eenheid moest worden bewaard. om te voorkomen, dat door intriges en concurrentie de prijzen op de markten zouden afbrokkelen. De oprichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie was echter niet alleen een besluit tot samenwerking van de mededingers, maar kreeg door het Octrooi, dat de Staten Generaal aan de V.O.C. verleenden, een veel wijdere strekking. Niet slechts bepaalde het Octrooi in artikel 34, dat geen Nederlanders buiten de Compagnie om, met schepen zouden mogen varen beoosten Kaap de Goede Hoop of door de Straat van Magelhaens en gaf artikel 35 de Compagnie het recht om met Indische Vorsten en Potentaten zelfstantig contracten te maken, maar daarnaast verzag het Octrooi het bezit van gebied door de Compagnie en vergunde daartoe de V.O.C. geheel onbeperkt de toepassing van middelen tot beveiliging en bescherming van de vestigingen door forten, leger en vloot. Verder omvatte het Octrooi een eigen rechtspraak en bestuur door de V.O.C. in de Oost-Indische bezittingen.

De Portugese schepen waren op hun eerste reizen niet voorzien van geneeskundige hulp aan boord, later schijnt dit wel het geval te zijn geweest. In hoever hiervan invloed op de artseneijbereidkunst van de Indische Archipel is uitgegaan, is niet steeds met zekerheid vast te stellen. De Engelsen, o.a. Drake en Cavendish, die ook de Archipel aandeden, lieten evenmin op dit gebied duidelijke sporen na. In het journaal van de eerste Hollandse expeditie (1595—1597) van de hand van de adelborst Frank vander Doesslezen wij verhalen over zieken aan boord en de namen van 2 scheepschirurgijns. Bij de tweede tocht (1598—1600) vond in Juli 1599 een kleine vestiging op Banda plaats, waar een 25-tal schepelingen achterbleef om daar handel te drijven. Onder hen was de chirurgijn Jacob Waterman. Indien deze zich, zoals zonder twijfel het geval zal zijn geweest, ook met de uitgifte van geneesmiddelen zal hebben bezig gehouden, is dit dus de eerste apotheekhoudende op Indische bodem geweest. Evenmin als het journaal van de eerste tocht, geeft het relaas van de tweede tocht en van de kleine vestiging verder enig punt van pharmaceutisch belang.

De oprichting van de Compagnie bracht systeem in de geneeskundige verzorging en in de mededelingen daaromtrent. De volbemande schepen met vooral aan de tropen slecht aangepaste hygiënische verzorging maakten de taak van de scheepschirurgijn geen lichte met daarbij de kans op veel ongevallen, die op de zeilschepen vooral bij zwaar weer niet zeldzaam waren, zodat de bemoeienis van de Compagnie niet overbodig was te noemen.

De V.O.C. bestond uit vijf Kamers, de twee grote: Amsterdam en Middelburg en de drie kleine: Rotterdam, Delft en Hoorn samen met Enkhuizen. De Kamers, gevóómd door een aantal Bewindhebbers, hielden haar eigen vergaderingen met haar eigen Resolutiën (notulen). Iedere Kamer bezat haar eigen personeel, eigen fondsen, eigen schepen, kenmerk van de rederijen, die zich hadden samengevoegd in de V.O.C. Uit de Kamers werden verkozen de Heeren Zeventien, 17 Bewindhebbers, die samen het eigenlijke bestuur van de Compagnie vormden. Zij vergaderden twee keer per jaar en soms duurde elke vergadering meer dan een maand. Het Comité van de Heeren XVII en de gemeenschap van winst en verlies verenigde de Kamers.

Van de resolutiën van de Kamers Rotterdam, Delft en Hoorn-Enkhuizen is niet veel bewaard gebleven en datgene is van weinig pharmaceutisch belang. Blijven de resolutiën van de Kamers Amsterdam en Middelburg en die van de Heeren XVII.

De Amsterdamse Kamer benoemt op 1 Juni 1617 Jan Th e u n i s z tot apotheker bij de Compagnie te Amsterdam als opvolger van Jan A d r i a e n s z, die wegens „droncken drincken ende andere misbruycen, werdt verstaen, dat hij de Compagnie ondiensstig is". Regelmatig treft men daarna in de resolutiën aan aantekeningen over en namen van de apothekers, die de Amsterdamse Kamer in dienst had voor het vullen en bijhouden van de medicijnkisten der scheepschirurgijns.

Een der instructies, die de Kamer vaststelde op 13 Juli 1611, luidde aldus:

„d'Apothecaris in de Camer van Amsterdam en die daar syn winckel heeft moet prepareren en bereyden alle de medicamenten, dewelcke in Indien nodigh syn, niet alleen van Batavia, maar oock van Ceylon ende Caep de Goede Hoop, alsoo de besorghing vandien de gem. Camer van den beginne van de Compagnie af is opgeleyt geweest. Die van gelycken toestelt en voorsiet alle de medicamentkisten voor de schepen, die van de geseyde Camer jaarlycx na Oost-Indien afgaan, volgens de lysten daarvan synde, bij de vergaderinge van de Seventiene gearrestcert. Soo oock vande kruysende schepen, voor sooveel die ter geseyde Camer werden geequippeert, om te gaan tot ontmoetinge van de jaarlycxse, retourschepen daarvandaan. Volgens de oude ordre en soo als hy in vorige tyden is aangenomen geweest, moet hy daegelykcx van 's morgens tot de middagh en voort nade middagh tot 's avonts toe op het Oost-indisch huys syn en blyven tot het gereet maecken van alle de voorsch. medicamenten en dat ten genoegen van den doctor van de Compagnie; oock heeft hij borge voor syn getrouwigkeyt moeten stellen "

Behalve met de verzorging van de medicijnkisten had de apotheker van de Kamer te Amsterdam ook te maken met inkomende geneesmiddelen uit de Oost. Naast specerijen kocht de Compagnie belangrijke hoeveelheden benzoë, aloë, hars, kamfer enz., zoals blijkt

uit een opdracht tot aankoop van de navolgende producten, die de Compagnie in 1617 gaf aan de vertegenwoordigers in Indië:

lignum aloë	6.000	pond van de beste soorten
camphora van Borneo	6.000	pond
radix china	30.000	pond dogh moet vers en ongesteken zijn
benjouin	20.000	pond van de beste die men krijgen kan
muscus	geen	
sanguis draconis	geen	tot nader order
lignum fistula	3.000	pond
spiconardi	5.000	onzen
cubeba	een goede	parthyë
boracx of antinckuel	5.000	pond

De aanstelling van een apotheker voor het verzorgen van de scheepsmedicijnkisten zullen wij moeten zien als een poging van de Compagnie om de schade en verzuimen door sterfte en ziekte onder haar ondergeschikten zoveel mogelijk te beperken, maar daarnaast is toch een voor die dagen zo uitgebreide medische en pharmaceutische dienst, te beschouwen als een uitvloeisel van het reeds in het midden van de 16e eeuw bij de overheid ontwaakte gevoel van verantwoordelijkheid voor de gezondheid der burgers, dat zich o.a. uitte in de vaststelling van pharmacopeeën met min of meer bindende voorschriften (Urdang). Zo kreeg dan ook in 1636 Amsterdam een eigen pharmacopee door Nicolaas Tulp samengesteld aan de hand van de pharmacopee van Augsburg van 1622 en die van Londen en van Keulen, beiden van 1627.

Toonde zich de zorg voor de gezondheid bij de Amsterdamse Kamer meer door officiële maatregelen, wil men Schouté geloven, dan werden de voorschriften en bepalingen van de Kamer van Middelburg ingegeven door een zekere vaderlijke zorg voor de scheepelingen. De opkomende reders en kooplieden in die Kamer verenigd, waren in hun doen eenvoudige mensen, die al het grote en kleine werk zelf deden en daarvan dan ook braaf aantekening hielden, ook van het aannemen van geneeskundigen voor hun schepen.

De resolutiën van de Middelburgse Kamer geven aldus een beeld van de omvang en ten dele van de aard van de medische verzorging op de schepen van die Kamer. In het tijdsverloop van 1602 tot 1632, waaraan 5 jaar echter in de boeken ontbreken, dus ongeveer over de eerste 25 jaar, nam de Kamer aan 114 chirurgijns en 3 doctoren. Van de chirurgijns waren er 76 Noord-Nederlanders, waaronder 46 Zeeuwen, 5 Zuid-Nederlanders, 18 Duitsers, 4 Engelsen, 3 Fransen, 1 Noor en 7 van onzekere of onbekende nationaliteit. Twee van de doctoren waren Zeeuwen en één was een Fransman. Bij de andere Kamers bestonden ongeveer gelijksoortige verhoudingen, hetgeen ook blijkt uit de resolutiën van Gouverneurs Generaal en Raden in Indië, die vooral in de eerste veertig jaren geregeld de namen van de aangekomen geneeskundigen vermeldten en dikwijls ook waar deze werden geplaatst.

Deze geneesheren werden sedert 1610 vanwege de Kamer van Middelburg aan een examen onderworpen, hetgeen vooral voor de chirurgijns uit het buitenland wenselijk bleek. Daartoe nam de Kamer twee doctoren en twee chirurgijns in vaste dienst, die het examen moesten afnemen ten overstaan van enkele Bewindhebbers.

In 1606 vindt men aangetekend, dat de Bewindhebbers Jacob Boreel en Everârdt Becker werden gecommitteerd „omme te spreken met de medecijs en de shirurgins te stofferen de kisten met de medicamenten”. Deze medicijnkisten en de z.g. lap- of zalf-kisten gingen, zoals wij zullen zien, de V.O.C. zeer aan het hart en van het begin tot het einde is een geregelde contrôle op de goede voorziening dezer kisten uitgeoefend, te meer begrijpelijk zo lang de behandeling der zieken met medicamenten een grotere plaats innam dan het gebruik van middelen of hygiënische maatregelen ter voorkoming van ziekten en grote sterfte.

Toch werden deze maatregelen voor de V.O.C. practisch onontbeerlijk, toen de gezondheidstoestand in haar voornaamste Indische vestiging aanzienlijk slechter werd, zoals wij later zullen zien, maar ook omdat, zodra een reis naar de tropen niet meer het karakter had van een kansspel met de dood, gemakkelijker en beter personeel te krijgen zou zijn in plaats van de vele avonturiers, die nu de gederen van de dienaren der Compagnie moesten aanvullen met alle nadelige gevolgen voor de moraliteit van het personeel in dienst der V.O.C. De handhaving van het monopolie der V.O.C. bracht mede, dat met dikwijls niets ontziende gestrengheid werd opgetreden tegen iedere poging van de ondergeschikten van de V.O.C. om iets te eigen bate of tot eigen genoegen uit Indië mee te nemen. Waar anderzijds de Compagnie van haar dienaren het menselijke mogelijke en vaak het onmogelijke verlangde: werken voor een bescheiden loon in verre vreemde landen tussen rijkdommen, die niet hen, maar de lastgevers rustig in het vaderland gezeten, zouden ten goede komen en dat alles onder een tropisch klimaat met de dreiging van vreselijke ziekten en meedogeloze dood, dan is het duidelijk, dat alleen de geestelijk en lichamelijk sterken die opdracht zouden kunnen vervullen. Zo gezien betekende de zorg van de Compagnie voor de gezondheid harer dienaren een welbegrepen eigenbelang, dat fraai paste bij de ontwakende overheidszorg in die dagen.

Dat de sterfte aan boord van de schepen niet gering was, is begrijpelijk, gezien de onmogelijkheid op de zeilschepen tijdens de lange duur der overtocht de zieken een behoorlijke verzorging te geven en de moeilijkheid de zieken goed te isoleren bij het optreden van besmettelijke ziekten. Op 15 schepen, uitgevaren tussen 1625 en 1631, varieerde de sterfte van $2\frac{1}{2}\%$ tot 30% , gemiddeld 15% . op 26 schepen tussen 1640 en 1647 gemiddeld 8% . Het laat zich wel begrijpen, dat de taak van de scheepschirurgijn aan boord geen sinecure was. Meestal werd die taak vervuld door chirurgijns bestemd voor de Indische vestigingen, tijdens hun overtocht naar de Oost en de repatriërenden op de terugweg. Voor de vloot gaf de Compagnie in 1602, dus het jaar van de oprichting, reeds de volgende instructie:

Memorie voor die Appoteckers ende chirurgins die in het jaer 1602 op de vloote naer Oost Indien vaeren sullen.

Dat sy meebrengghen tusschen pampier geleyt, taexkens met heur bladeren en vruchten en bloemen waert mogelyck van Muscaten nooten beyde soorten mannekens en wyfkens.

Swarte peper, witte peper, langhe peper.

Betel.

Cubeben.

Mangas, mangestams, en diergel. boomen.

Van een soorte catoen dat by Bantam wast met taexkens en bladeren en te vraegen hoedat Sy daer noemen.

Item taexkens van alle aere soorten van boomen die vremd syn en daer wassen, met blaeren en vruchten, soo mogelyck was de fatsoen van de boom gheteecken, ofte sy groot ofte cleyn syn, inde winter groen bleyven, ofte niet. Oock haer naeme op haer maniere en waerto: syt gebruycken. Daer alle eerste dingen moeten weten om wel te connen beschryven.

Men vind oock in zee sommich gewas gelyckelyck boomkens van diversche soorten en couleuren die vremd om te sien syn, die waeren oock goet met gebracht.

Daer wassen oock veele meer boomen en vruchten die dienen mee gebracht te werden, als men den naam wist en waertoe sy goet syn".

Deze enigszins wetenschappelijke opdracht moge ons niet de ogen doen sluiten voor de plaats, die de chirurgijn, dus de scheeps-apotheker (want hij was belast met de uitgifte van geneesmiddelen aan boord) toen te midden van het scheepsvolk innam en dat toch eerst een 25 jaar later de scheepschirurgijn een plaats kreeg in de kajuit van de scheepsofficieren, die hun maaltijden genoten afgescheiden van het lagere scheepsvolk. Ook werden zij gestraft zoals voor de matrozen gebruikelijk was en in het algemeen had de schipper weinig egards voor hen. In 1610 werd de barbier *Anthony Otten*, die een pot met *Radix Chinae*, de wortel van een *Smilax*-soort, die tegen beri-beri werd gebruikt, had te weken gezet voor het maken van een afkooksel en waarbij wat vloeistof uit de pot was gelopen door het slingeren van het schip, door de vertoornde schipper, geërgerd over het bevuilen van het vaartuig, gestraft door het zonder proces over boord te smijten van pot met inhoud tot ongerief van de zieken.

Hun kennis schijnen de scheepsdokters te hebben opgefrist aan de hand van het „Chirurgijns of Heelmeesters Reysboek" van *Johannes Verbrugge*, een in 1653 in het Middelburgse Gilde opgenomen chirurgijn. Het boekje behandelt in het kort de z.g. scheepsziekten, maar uitvoerig de te gebruiken geneesmiddelen en de bereiding ervan. Het eerste deel draagt tot titel: I Van de scheeps-medicament of chirurgijns reys-kist en het tweede deel: II Van de gemeene scheeps-kost. Het boekje beleefde zijn derde druk in 1675 en de vierde verscheen reeds in 1677, zodat het blijkbaar zeer gezocht was. Verder verscheen het eerste deel van het boekje ook als aanhangsel van werken van andere schrijvers van die tijd, b.v. *Corn. Herts* „Examen der chirurgie", verschenen in 1680 te Amsterdam, dat in de titel vermeldt: Hier is noch bygevoecht „Chirurgijns scheepskist" door *J. Verbrugge*. Dit was ook het geval bij een herdruk uit 1703.

Van de hand van *Joh. Verbrugge* verscheen in 1687 te Amsterdam nog het boekje getiteld: „Examen van land- en zee-chirurgie, handelende van alle de voornaemste hoofdstucken die de... chirurgie aengaen. Als ook de land- en scheepskist, met de kragten der medicamenten van dien". Het beleefde een zesde druk in 1714.

Op de schepen en vestigingen waren verder in gebruik het door C. Battum vertaalde, in 1589 voor het eerst en in 1627 in zevende druk verschenen boek van Chr. Wirtzung: „Medicijn-boec daer inne alle uitwendighe, ende inwendighe parthyen des menschen lichaems, met alle hare sieckten ende gebreken, van de hoofde af, tot de voeten toe, begrepen zijn, ende daer inne oock geleert wort, hoe datmen alle de selue . . . cureren sal” en een eveneens door C. Battum (Battus) in 1592 gemaakte vertaling van: „De chirurgie ende alle de opera, ofte werken van Ambr. Paré”. In 1655 verscheen nog een herdruk hiervan. In 1656 verscheen te Rotterdam, verzorgd door Nic. van Assendelft een vertaling uit het Latijn van Guilh. Fabricius Hildanus: „Aanmerkingen, rakende de genees- ende heekunst”, dat evenals het in 1721 door Jan Kouwenberg uitgegeven: „Zeechirurgie of matroosen troost in zeer veel gebreken, den zeeman overkomende”, in derde druk in 1733 vermeerderd met „De medicyn-kist van Batavia”, door de Compagnies-chirurgijns is gebruikt.

In Indië verscheen in 1679 te Batavia van de hand van Hermanus Nicolaas Grim: „Compendium medico-chimicum, seu accurata medendi methodus”. Grim, ook wel Grimm genoemd, was tussen 1678 en 1681 chirurgijn in Indië. Over zijn door von Römer genoemd boek „Pharmacopoea indica” in 1684 te Augsburg verschenen, heb ik geen nadere gegevens kunnen vinden.

Onder de z.g. scheepsziekten nam vooral de scheurbuik een belangrijke plaats in en verschillende symptomen van vitamine C-tekort werden toen al beschreven: spoedige vermoeidheid, verdwijnende eetlust, ontstoken tandvles enz. Behalve door laxeren en aderlaten werd de ziekte bestreden door toediening van vers vlees en verse vruchten op de verversingsplaatsen Kaap de Goede Hoop en Ceylon. Onze voorvaders hadden deze therapie van de Portugezen geleerd en zo werd door de Scheepsraad van de vloot, die in 1602 onder Wybrandt van Warwyck in Indië was, bevolen lemoensap aan de schepelingen te verstrekken en naderhand kocht de V.O.C. de lemoenen bij tienduizenden. Ook de aanleg van groententuin en aan de Kaap de Goede Hoop moest de voorziening met verse groenten bevorderen. Het „groene aangroeisel” van de schepen, het „gramen marinum”, werd als vitaminébron aanbevolen. Dr. C. J. de Famaars, doctor van de Compagnie bij de Kamer van Amsterdam, geeft in 1768 het volgende „praeservatief” tegen scorbut: 2 Oncen Kina op 4 pinten water verkooft tot 2 pinten, waarbij te voegen: spir. vitrioli dulcis 9 th 50. Hiervan 's morgens en 's avonds een glaasje.

In 1774 geeft W. May een voorschrift bevattende:

Rad. gentian.,	Herb. ruthae,
Rad. contra yervae,	Flor. rosar. rubr.,
Cort. peruvian.,	Gummi myrrhae
Cort. aurant.,	Herb. absinthii,

Dit werd gekneusd en getrokken op 4 ankers maderá of genever en hiervan 1 anker vermengd met 2 ankers maderá of genever. Hiervan 's morgens en 's middags 2 oncen.

In een nieuwe instructie van de Heeren XVII gegeven 4 Januari 1794 wordt gewezen op het gebruik te maken van geneesmiddelen, in de medicijnkist aanwezig, bij dysenterie en scheurbuik, nadat in 1695 en 1739 de Kamer Middelburg al een dergelijke instructie had gegeven.

In 1676 werd toegestaan het ruimer meegeven van Kina op jenever, eveneens als prophylacticum bedoeld.

P a d t b r u g g e een geneesheer, die als opperkoopman der Compagnie in 1670 naar Indië terugvoer, vond in het optreden van hevige koorts onder de bemanning van de „Spaerendam” aanleiding zich bezig te houden met het voorkomen van bederf der voedingsmiddelen aan boord. Deze zouden volgens hem afgesloten van de lucht moeten worden bewaard en hij bracht dit in de praktijk door kaas bij bewaren met vet te besmeren of wat nog beter was in olie te dompelen, waardoor tevens voorkomen werd, dat de vliegen de kaas als voedingsbodem voor hun larven gebruikten. De scheepstuinjtes van P a d t b r u g g e leverden o.a. verse „miere-dickwortel”. Ondanks tegenstand aan boord zette hij zijn wil door om stokvis in plaats van in zoet water in zout water te laten weken waardoor niet alleen de vis blanker en de smaak beter was, maar men spaarde meteen zoet water, dat op primitieve wijze moest worden gedestilleerd.

Voor het bereiden van het gedestilleerde drinkwater, waarvan zojuist sprake was, had in 1624 de Amsterdamse medicus A e g i d i u s S n o e k aan de Heeren Zeventien de constructie van een toestel aangeboden. Eerst langzamerhand (voor het eerst op het schip „Gouda”) en niet overal, kwam het apparaat in gebruik op de schepen der V.O.C. De Amsterdamse Bewindhebber v a n C o l l e m, die uit gegevens omtrent de sterfte op de schepen tussen 1691 en 1696 opmaakte, dat deze veel minder was op schepen voorzien van een „waterwerk”, ijverde krachtig voor de algemene invoering van dit toestel. Dikwijls was het drinkwater, dat men van het vaste land aan boord had meegenomen, zo sterk verontreinigd, dat dit voor de schepelingen een geredé aanleiding was hun dorst te lessen met allerlei alcoholische dranken. Op de schepen met een destilleerapparaat had men een „Water-maker”, die aantekening moest houden, wanneer men had gestookt, hoeveel vaam brandhout waren verbruikt en hoeveel kannen water verkregen. De tegenzin, die de schepelingen hielden tegen het kunstmatig verkregen water en de bezwaren van de schippers tegen de grote ruimte, die de ketels met brandstofvoorraad innamen, waren oorzaak, dat na het overlijden van v a n C o l l e m de ketels steeds minder werden gebruikt.

Als middel tegen scorbut besloot men voor elke 50 man mede te geven 1 anker of 32 mingelen vers gestampte en ingezouten lepelbladen, waarvan telkens een gedeelte met het water moest worden overgehaald en dit 2 tot 3 maal per week aan de bemanning verstrekt.

In de resolutie van 11 December 1687 werd bepaald de medicamentdozen voortaan te voorzien met middelen tegen de Venusziekten en 16 Maart 1696 werd naar Indië geschreven, dat de lijst

van de medicamenten item victualie, tot voorkoming van ziekte en sterfte veranderd en vermeerderd was.

Deze lijsten werden herhaaldelijk gewijzigd, zoals blijkt uit een resolutie van 1695 *).

„Alzoo naderhand werd voorgegeven dat de voors. medicament-kisten werden voorzien van verscheidene medicamenten die de chirurgijns of vele van hen niet gewoon waren te gebruiken, ook weinig te pas kwamen en buiten des in de warme landen komende haar kracht ten eenenmale verloren, en aan den anderen kant verscheiden noodige medicamenten en die van een zeer groot gebruik zijg uit de voors. kisten werden gelaten of op die lijsten niet stonden bekend, en waaruit voorkwam dat de chirurgijns, bij de kameren aangenomen, dezelfde doorgaans aanliepen om in plaats van deze en genesoorten van medicamenten andere te vragen hebben, nadat de voors. lijsten in de resp. kameren exactelijk was geëxamineerd, mitsgaders bij den doktor medicinae, chirurgijn en apothecaris van de kamer Amsterdam was gerediveerd, de lijste zooals iedere kamer die had overgebracht en uit de discrepantiën in dezelve gevonden een lijste hadde geformeerd, is dezelve eindelijk gearresteerd om bij alle de kameren te worden opgevolgd.

Maar de voors. lijste namaals bij deze en gene wederom zijnde gecritiseerd, en gesustineerd dat daarvoor nogmaals een nader examen behoorde te gaan en die na eisch van zaken gedresseerd is dezelve eindelijk in December 1695 op een nieuw vastgesteld en de lijste van de medicamenten daar geinsereerd”.

De lijst dato 10 December 1695 vermeldt de hoeveelheden van elk geneesmiddel voor 50 man en verder voor 100, 150, 200, 250 en 300 man **).

Op de lijst kwamen voor:

- 8 Emplastra (o.a. Diapalmae, Opodeldoch)
- 10 Unguenta (o.a. Basilici, Althaeae compositi, Populei)
- 10 Olea (o.a. Rosarum, Terebinthinae, Juniperi, Vitrioli, Caryophyllorum, Macis)
- 3 Opiata in Massam Pilularum reducta (o.a. Laudani opiat)
- 7 Laxativa (o.a. Extr. catholic., Pill. Ruffi, Fol. Sennae, Rhabarberi, Radix Jalappae)
- 2 Mellita
- 5 Aquae (o.a. Rosarum, Foeniculi, Succ. Limonum)
- 1 Consera (Rob Sambuci)
- 4 Radices (o.a. Chinae, Liquiritiae, Salsaparillae)
- 8 Herbae (o.a. Althaeae, Rosmarini, Rutae, Salviae, Fungi)
- 3 Flores (o.a. Stigmata Croci, Sambuci)
- 8 Cortices, Fructus, Ligna en Semina (o.a. Cort. Granatorum, Tamarinde, Semen Anisi, Semen Limi)
- 3 Pulveres (o.a. Cremor Tartari, Aluminis usti)
- 14 Succi condensati, gummi en Resinae (o.a. Aloe, Elemi, Kamfer, Myrrha, Succus liquiritiae, Opium crudum)
- 14 Mineralia (o.a. Argenti vivi, Aluminis crudi, Cerussae, Minii, Vitrioli albi)
- 6 Animalia eorumque Partes (o.a. Axungiae Porci, Oculorum cancri, Rasurae cornu cervi, Spermatidis Ceti, Cantharidum)
- 28 Chymicalia (o.a. Aqua fortis, Balsami Copayvae, Balsami Peruviani, Balsami terebintinati, Croci Martis, Mercurii sublimati, Mercurii dulcis, Spiritus Chchleariae, Spiritus Salis, Spiritus Vitrioli)

Verder Gereedschappen als mortier en stamper, clysteerpijpen, tinnen maten, suppositorii lepels enz. en een Handtboek: C. Battum.

Hiermede is bedoeld het door Karel Battus, Stadsgeneesheer te Dordrecht

*) Haver Droeze dateert deze aanhaling op Augustus 1676, ondanks het voorkomen van de datum 1695 in de tekst.

**) Deze lijst, aanwezig in het Rijksarchief, wordt op verzoek van de redactie, hier alleen in uittreksel opgenomen. Wil men zich een indruk vormen van hoeveelheden op zo'n lijst genoemd, dan worde verwezen naar de door Haver Droeze in extenso gepubliceerde lijsten.

in 1595 uitgegeven. „Handboek der Chirurgie“.

Afzonderlijk werd vermeld: „Voor de salffdoos in Tessel te gebruycken” het volgende lijstje:

Aqua divinae Fernelii.
Pulveres adstringentes.
Bovist.
Empl. defensivi Vigonis.
Diapalmae.
Ungt. digestivi.
Ungt. albi camphurati.
Ungt. Diapompholigos.
Extracti Catholici.
Diascordii Fracastorii.
Antimonii diaphoretici.
Aluminis usti.
velletje rood leer.
1½ laken.

In de instructie van 16 Decèmbër 1695: „Ordre en Instructie voor de chirurgyns op en met de schepen van de Compagnie en in haar dienst uyt dese landen vaerende na Oost-Indien” werden niet alleen uitvoerige voorschriften gegeven voor de behandeling en de reinheid der patiënten, maar werd de scheepschirurgijns ook de verplichting opgelegd tot het houden van ziekenjournalen en werd hen gewezen op hetgeen vermeld stond omtrent dosering en gebruik in de catalogus van de geneesmiddelen in de medicijnkisten. Logisch vloeit hieruit voort de opgelegde verplichting om dadelijk na het aan boord komen de voorraad geneesmiddelen, pleisters, compressen, spalken enz. in orde te brengen. In het ziekenjournaal moest worden vermeld alles omtrent aard, duur en verloop der ziekte, ook welke geneesmiddelen waren gebruikt en met welk gevolg.

Van de na de instructie van 1695 gemaakte ziekenjournalen zijn er uit het tijdvak van 1696 t/m 1701 een 50-tal bewaard gebleven. Veel van hetgeen er in is vermeld betreft meest de medische taak van de scheepsgeneesheer en een enkele maal treft men naast algemeenheden als zweetmiddelen en laxantia de namen van de gebruikte geneesmiddelen aan. Het journaal van Cornelis's Grave n m o e r aan boord van de „Donkervliet”, in Mei 1697 naar Indië gevaren, vermeldt de toediening van laudanum als kalmerend middel bij een in de boeien gesloten krankzinnige soldaat. Op het schip „De Dry Croonen”, in September 1698 naar Indië vertrokken, werd „Roode loop als gemeene loop gepurgeerd met rhabarber, nadat de maagh en darmen syn gesuyvert het selve weerom soecken te stoppen met het geen wij gehad hebben in onze kist, als laudanum, opiatum, spiritus vini cum theriaca, electuarium ex rabarbaro tosto, tinctura opii, oleum ansi, cornu usti, mel album om tot een consistentie te maecken”. Wouter de Coen, opperchirurgijn op de „Beverwyck”, in December 1700 onder zeil gegaan, behandeld eerst „een groote quantityt van zeesiektens” met behulp van zweet- en braakmiddelen, een lijder aan angina met ader laten, klisteren, een gargarisma, suppositoria en een fomentatie en een matroos; die uit de grote ra viel met spermaceti en jopenbier. Urineretentie, een veel voorkomende kwaal, werd aan boord van de „Huys Overryp” behandeld met een drank: „ol. therabint. met

ol. juniper en liq. tartari", alvorens behandeling met een catheter werd toegepast.

Het journaal van de opperchirurgijn J a n L o x e, uitgevaren op het schip „Zyon" op 12 Mei 1699, beschrijft zijn dagtaak als volgt: „Voor eerst 's morgens is ons eerste werck de medycamenten die inwendigh moeten gebruyckt worden te prepareren ende een ider in te geeve ende uyt te deele somtyts aan 40 à 50 ja 60 personen". Zijn klacht was, dat de medicijn-kisten te spoedig waren uitgeput en dikwijls al vóór de schepen de Kaap bereikten alles was opgebruikt. Deze klacht komt in het bestaan der Compagnie herhaaldelijk voor.

Opperchirurgijn H e n d r i k d e M o o r, varende op het schip „De Unie" in 1669 naar Indië, liet aan de gezonde schepelingen om de andere dag een dosis Acetum Bezoardicum geven als voorbehoedmiddel tegen eventueel aan boord optredende besmettelijke ziekten. Begrijpelijk is dan zijn klacht, dat er van dit middel te weinig voorhanden was, terwijl zijn opmerking, dat er te veel lepelblaren waren, getuigt van de tegenzin, die bij het „watermaken" te gebruiken. De zieke schepelingen van d e M o o r, die waarschijnlijk vlektyphus hadden, werden, in plaats van met gebruikelijke purgantia, behandeld met clysmata en suppositoria en kregen verder nog Pill. Diascordii, Theriacum en Laudanum opiatum. De voorraad van deze geneesmiddelen was natuurlijk bij zoveel zieken eveneens ontoereikend.

In 1767 schrijft R a d e r m a c h e r: „De medicijnkist is gevuld met sommige dingen die van weinig of geen nut zijn en heeft weinig noodige medicijnen, b.v. rhabarber is er $3\frac{1}{2}$ pond, cortex peruviani idem, daarvan ieder tenminste 15 pond diende te wezen."

In de resolutie van de vergadering van Heeren Zeventien in October 1705 te Middelburg werden maatregelen beraamd om de sterfte onder de dienaren der V.O.C. te doen verminderen, zich uitend in het opstellen van een lange lijst geneesmiddelen, die H a v e r - D r o e z e heeft opgenomen en die in hoofdzaak met die van 1695 overeenkomt.

Het met deze lijst bereikte resultaat schijnt ook niet aan de verwachtingen te hebben beantwoord, althans in de vergadering van Heeren Zeventien van 22 Maart 1736 nam men het besluit de geneesmiddellijsten te herzien. Men ging daarbij niet over één nacht ijs, doch begon met aan alle Kamers te verzoeken, na overleg met de bekwaamste geneeskundigen ter plaatse, zo spoedig mogelijk voorstellen in te dienen. In de volgende vergadering maakte men daarvan één eindvoorstel en Heeren XVII zonden dit ter beoordeeling aan de Faculteit der Geneeskunde te Leiden. Het antwoord, ondertekend door niemand minder dan H e r m a n B o e r h a v e als decaan der Faculteit, luidde als volgt:

Aan de WelEd. Agtbare Heeren de Bewindhebberen der Geoctroyeerde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie.

De Professoren nu uytmakende de Faculteyt der Medecine in haar Ed. Groot Mogende Universiteyt binnen de stad Leyden, ter voldoening aan het verzoek gedaan aan dezelve door U WelEd. Agtbare, hebben aandachtig geleezen en rypelyk overdacht den inhoud van alle de stucken gesonden aan hunlieden nopende eenige noodzakelyk geagte veranderinge in het toerusten der inwendige

en uytterlyke geneesmiddelen ten behoeve der geene die de schepen van de Ed. Compagnie bevaaren, als ook omtrend dat het gunt de faculteyt dienstig mogte oordeelen in dat geval.

Sy hebben yder int bysonder, daar na alle te samen gemaakt de vereyschte bedenkingen hier over, waarvan het besluit eenparig genoomen nu eerbiedig voorgedragen; want sy meenen van pligt te syn soo veel in hen was te beantwoorden aan de gewoone loffelyke, vaderlyke liefde en Sorge die Uw Ed. Agtbare dragen voor hunne dienaren die de ongemacken en rampen uytstaan welke syn onafschedelyk van de langste zeetogt die bekend is, waar over sy afbidden den seggen des Allerhoogsten.

Sy vinden sig verplicht vooral te seggen dat wat meer tyd mogt syn geweest tot dit nadenken, dog dat het beste middel ten behoud van de gezondheid en leven dezer menschen soude syn de nette, zekere, waare kennis van die kranktens dewelke op de scheepen gewoon syn te heerschen. Daar toe is ten uyttersten noodzakelyk dat werde gehouden aantekeninge van alle de sieken en van de siektens, enkel soo als die voorvallen, met alle omstandigheeden derselver in soo verre als die eenigsints konnen werden opgemerkt, sonder iet daar by te doen, sonder iet daar af te laten.

Tegelyk moet worden vermeld wel deugdelyk en getrouwelyk de lugt, drank, spysse, geneesmiddelen die genuttigd syn en wat goed en quaad is gevolgd daarvan. Vooral moet met oplettende sorg opgeschreeve in wat zeestreek omtrent lengte en breedte die siekte begon, duurde en afliet met byvoeginge van het jaargety en de hette in de lugt volgens Fahrenheit's thermometer, ten dien eynde mede gegeven en in de cajuyt opgehangen of vast gemaakt. Sonder dit behulp is het volstrekt onmogelyk iet heylsaams met sekerheydt uyt te denken.

Maar bij aldien dit soo werd gedaan, en daarna gebragt aan het oordeel en overleg van kundige artzen, dan sal wel haast op veylige gronden van gerustheyd kennen werden opgesteld een kort en klaar berigt waar na der scheepen heelmeesters de kranken sullen kennen en moeten behandelen tot bezwaringe der manschap tot sparringe van veele onnutte kosten.

En moet dit dus by dagboek verrigt door scheepsheelmeesters en ook de opperhoofden streng belast, dat het soo werd nagekomen, op dat van elk schip op desselfs aanlandinge aan den hoek van Africa, aen Asia of in het vaderland sorvuldig werde afgevorderd deze vereyschte aantekening omme te dienen ter gebruyke voorgemelt.

Het was derhalven ten hoogsten loffelyk en seer voorsieniglyk bevolen door de vergadering der Zeventien in Zeeland op den 27 October 1705, dat sodanig boek moeste gehouden werden, als synde sulx het eenigste middel om soo veele menschen voor schricklyke siektens en voor de dood te bevyligen. Maar aangesien de wet alleen goed baert door ernstige handhavige derselve, en dat die andersints slechts een doode letter is, soo is het WelEd. Agtbare Heeren dat wy verschuldigd syn nog eens by herhalinge op UwEdA. regtvaardigheyt, wysheyd en gesag op het ernstige voor te dragen de groote nuttigheyd die hier in is gelegen, op dat gelukkig mag werden voldaan aan UdEd.Agtb. soo regelmatigte zorge.

Ten ander diend vooral gelet daar op dat soo lang de scheepen opvaaren noordelyker dan het vaderland is gelegen, alle de siektens die als dan en in sulken gewesten het scheepsvolk aangrypen in sodanig uytvaren, of des winters omtrent Texel, syn koude, loome, scheurbottique qualen, tegen welke de by ons gebruykte warme, tegen-blaauwschuytige geneesmiddelen goed en nodig syn, dogh soo haast daarna die scheepen syn in de heete streken vooral tussen de tropici dikmaals met lange stilte, dan werden geboren geheel andere krankheden die door het bedurven water, smorende hitte, verdroogde scheepskost en gebrek van verrissende winden onsteeken werden, bestaande in heete, brandige, rotte verdorvinge der sappen, en eysschen geheel tegengestelde behandeling en hulpmiddelen.

De betragtinge dezer tweede aanmerkinge gebied dan professoren aan te geven dat het soude syn van seer veel dienst, dat ook door bequame mannen werd opgesteld een klaar kort berigt hier over, opdat daar uyt elk scheepsmeester buyten dolinge sonder moeyte duidelyk sien kosten de onderscheyde behandeling en verschillende geneesmiddelen die hy moet aanleggen volgens de veranderinge van plaatse en siekte, wanneer dan ook seer aan te raden was dat de Heeren, die gestelts syn tot ondersoek der vereyschte bequaamheyd der scheeps-

heelmeesters mogte goed vinden de zelve te vragen hier omtrent en op te wekken tot het betragten daar van.

Ten derden is seer aan te prysen dat in de heete zeestreeken dikmaal goede edik in een open vat op wat vuur uytwaseme, want dat suyverd en koeld, als in alle duffe vermurte nesten doorwasemende en alle verstreking verbeterende; het aansteken van een wynig buskruid hier en daar nu en dan gedaan is van gelyke nuttigheyd.

Om het gesegde werd de Amsterdamsche nieuwe Conceptlyste goed gekeurd in alle opsigte. alleen werd in bedenking gegeven of niet wel soude kunnen dienstig geoordeelt werden, by de emplastra te voegen de Ladano, synde soo goed in de geswellen aan de gewrigten, by de laxativa de tamarine tot agt ponden, als niet alleen de beste purgatie in de heete gewesten, neemaar ook in alle koeldranken, waarom het ook wel onder de vrugten staat aanbevolen tot twee ponden.

Onder derselver versogte welmeenige diende onder de genaamde aqua vooral gevoegd het acetum rosaceum, aulaceum, sambucinium van yder twee stooopen. om het goed dat het gevet in alle heete ontstekingen, en in alle stank en verdervinge, soo dat de deugd daarvan niet ken gemist werden, nog door iets anders vergoed. Nog schynt het Acetum Lithargyrici seer nodig, want in alle uytwendige ontstekingen is het vereyscht. Door smelting van twee drachme van de suiker van lood in een pin water met bijvoeging van een weynige dik heeft men een pint acetum Lithargyrici.

In een drachme van dezelve suiker van lood konstig gemengd onder een unce oleum rosaceum maakt men ook met eenig droppen asyn een goed nutritum, dat op het schip ten uytterste hooge nodige en andersints niet lang goed blyvet. Eyndelyk sal de catechu van veel dienste syn in alle buykloop, slapheyd der inqewanden en verdurve sappen.

Hiermee meend de faculteyt te hebben eenigsints voldaan aen het by haar seer geabt versoek, versekerd haer gereede dienstwilligheyd en beveeld UED. Aqtbare Heeren in de Heylige bescherming des Alderhoogsten.

Leyden 28-10-1736 uyt naam der Faculteyt voornoemd. Was getekent

Herman Boerhaven

H. T. Decanus

Het rapport begaat de fout te spreken over een instructie, tot het houden van een journaal door chirurgijns aan boord, van 27 October 1705, terwijl de instructie dateert van 1695, maar ook overigens is het ondanks zijn breedsprakigheid meer een beschouwing over algemene maatregelen tot het behoud van leven en gezondheid aan boord van de schepen.

De meer bijzonder gegeven raad om Tamarinde, behalve als laxans aan te wenden voor het bereiden van verkoelende dranken, was overbodig, omdat dit al lang toepassing vond. Het kan ons dan niet verwonderen, dat de lijst, die naar aanleiding van dit rapport op 26 Februari 1739 in een nieuwe „Instructie voor de chirurgijns op de schepen van de O.I. Compagnie” werd opgesomd, maar weinig verschilde van de lijsten van 1705, ook niet voor de ingrediënten van de Zalfdoos.

Deze Lap- of Zalfdoos dankte zijn ontstaan aan de Resolutie van 19 Februari 1682.

„En om de voors. diefstallen nog verder te weren, ook dat de voors. medicamenten niet te haastig binnengaats mogen worden aangetast moet aan de schepen, waneer zij in Tessel, Goeree etc. liggen een dooze met medicamenten geproportioneerd naar het getal van het volk daarop bescheiden worden meegegeven om haar daarvan te bedienen zoolange (zij) binnengaats naar den wind blijven wachten, zonder dat zij de voors. kist mogen openen of aantasten voor dat zij in zee zijn gekomen.”

De Zalfdoos was bestemd om, zo lang het schip voor het uitzeilen op de rede van Texel lag, te worden gebruikt voor het verstrekken van geneesmiddelen. De eerste gezagvoerder had opdracht de sleutel van de eigenlijke scheepsmedicijnkist in de scheepsdoos te bewaren, totdat men buitengaats was en als men spoedig was uitgelopen, moesten eerst de medicamenten uit de lapdoos worden opgebruikt, voor dat men aan de grote kist mocht beginnen. Ook bij het repatriëren gold dezelfde regeling en mocht gedurende het liggen op de rede alleen van de lapdoos gebruik gemaakt worden.

„Oppermeesters, of bij hun overlijden hun opvolgers, moesten een door hen getekende lijst van het restant der medicijnen en gereedschappen overhandigen aan degene, die op de plaats van aankomst was gekwalificeerd de medicijnen in ontvangst te nemen, waarvoor deze, bij accoord-bevinding, een kwitantie gaf, opdat met accuratese kon worden nagegaan, dat er geen misbruik was gemaakt.”

Hierop doelde ook een Resolutie van 2 Juni 1681, die een einde wilde maken aan het misbruik van geneesmiddelen:

„Om de groote ontrouw en dieverijen die men heeft bevonden dat in en omtrent de voors. Medicamentkisten werden gepleegd, zooveel doenlijk voor te komen, dat buiten des door de chirurgijns veeltijds deze en gene sortimenten daaruit werden gestolen en dat (zij) weder slecht goed in de plaats wisten te leggen, worden de sleutels van de kisten na voor gaande visitatie van dezelve ten bijwezen van de voors. chirurgijns van de schepen voor welke dezelve zijn toegesteld, gedaan in doozen en bij de orders en instructiën tot de reize noodig en die niet daaruit gehaald mogen worden om de kist te openen dan wanneer de schepen buitengaats zijn gekomen, en dat niet anders als met kennis en in presentie van den schipper of assistent, die van hetgeen daaruit van tijd tot tijd wordt gehaald, zoowel als de chirurgijn, pertinente aanteekening moet houden, mitsgaders tot Batavia of Indië gekomen zijnde, dat overleveren en verantwoorden aan diegenen die daartoe zijn gecommiteerd.”

Op 6 October 1772 verscheen een nieuwe lijst van geneesmiddelen, die weder niet zo heel veel van die van 1695 en 1705 verschilde. In 75 jaren was toen de kennis van de materia medica niet zo sterk aan verandering onderhevig als in latere tijd het geval zou zijn!

Op deze door H a v e r D r o e z e gepubliceerde lijst waren oorspronkelijk geen hoeveelheden genoemd. De hoeveelheden, die men vindt aangetekend achter sommige geneesmiddelen, zijn medegegeven aan het schip „Popkensburg”, dat bemand met 100 koppen op 2 December 1773 van Batavia naar Holland vertrok voor een reis van 8 maanden en die verstrekt zijn door de Medicinale Winkel op het Kasteel te Batavia:

„Ik ondergeteekende opperchirurgijn, bescheiden op het schip Popkensburg bekenne de medicamenten in bovenstaande lijst vermeld, behoorlijk te hebben ontvangen. Batavia, in 's Ed. Cies. medicinale winkel des Kasteels, den 2 December 1773.”

get. B. O o s t d i j k

Niet alle op de lijst genoemde geneesmiddelen werden meegegeven, doch een aantal op de lijst niet vermeld, kwam ervoor in de plaats.

Stonden wij tot nu toe in hoofdzaak stil bij de geneesmiddelenvoorziening aan boord van de schepen van de V.O.C., thans willen wij de spaarzame gegevens over Indië zelf uit de eerste tijd der V.O.C. nader bezien. Van de oude vestigingen op Atjeh en

in Bantam op Java is vooral van de eerste weinig meer bekend. Van Bantam weet men meer. Cornelis Houtman geeft in 1595 reeds een uitvoerige beschrijving van de stad, maar pharmacologische bijzonderheden missen wij haast vanzelfsprekend. Toch was Bantam zeer ongezond evenals Banda op de Molukken. De daar door de V.O.C. gestationeerde chirurgijns, die op de uitreis meestal als scheepschirurgijns dienst deden, zullen daar dan ook de handen vol werk hebben gehad. Dat de scheepsmedicamentatie daar aan wal verder werd toegepast, is dus niet verwonderlijk, hoewel men ook spoedig de waarde van inlandse geneesmiddelen vaststelde. Uit het feit, dat de namen van die inlandse geneesmiddelen vaak in het Portugees werden gegeven, blijkt de invloed, die de Portugezen bij het overbrengen der kennis er van hebben gehad. In het journaal van Jacob van Neck uit 1598 wordt reeds de heilzame werking van muskaatnoten en muskaatnoot-olie genoemd, verder die van foelie en verse kruidnagelen. Cornelis Houtman roemt in zijn journaal van 1595 de werking van de Pinang, de vrucht van de Betel-palm (in het Portugees Arrequero), tegen tandbederf en scheurbuik, hoewel deze later door Bontius werd bestreden. De Tamarinde (Portugees: Tamarinhos) werd als zacht laxans en als verfrissende toevoeging aan dranken al spoedig gewaardeerd. Het Slangen hout, een wortel door de Portugezen Pao de Goëbra genoemd, was, fijn gemalen in water of wijn ingenomen, een gerenommeerd middel tegen hete koorts en slangenbeet. Dit laatste hadden de Portugezen geleerd van de inlandse bevolking, die wist, dat de Quirperle, een soort fret en goede slangen-vanger, na gebeten te zijn door een slang, tegen de werking van het slangengif slangen hout ging eten. Slangen hout was het geneesmiddel, dat ook Christophorus Frikius in Banda van zijn beri-beri genas en ook overigens heeft slangen hout in de geneeskunde van de V.O.C. een belangrijke rol gespeeld.

Het niet ver van Bantam gelegen Jacatra werd door toedoen van Coen het middelpunt van handel en administratie. Het fort groeide na 1619 uit tot een stad en Heeren Zeventien besloten in 1621 aan de nieuwe vestiging aan de mond van de Tjiliwoeng de naam Batavia te geven. De zieken onder de bewoners en aankomende dienaren der V.O.C. met hunne gezinnen werden aanvankelijk ondergebracht in het oude fort. In een Resolutie van 4 December 1619 werd Jan Anthonisz. van Beveren, als soldaat in Indië aangekomen en al enige tijd als ziekenbewaarder in functie, als zodanig gecontinueerd op een loon van 12 gulden per maand en in Maart 1620 werd Jan Goversz. aangesteld als barbier voor 3 jaren op het fort Jacatra. Naast deze „ziekenbewaarplaats” op het fort kwam een ziekenhuis, zoals blijkt uit een Resolutie van 21 September 1622, toen Hendrik Goch uit Dusseldorp als opperbarbier opnieuw werd aangesteld in het ziekenhuis voor 43 gulden per maand. In 1623 leest men over een ziekentrooster in het Hospitaal der Compagnie en ook over een Regent of Opziender over dat

ziekenhuis. Overigens weten wij er weinig van, maar wel is bekend, dat men in 1626, toen het eerste ziekenhuis hoogstens 6 jaar oud zal zijn geweest, al bezig was een nieuw te bouwen, het tweede ziekenhuis. Onmiddellijk daarna zal men een derde ziekenhuis hebben gesticht. Bij Resolutie van 20 December 1632 wordt besloten weer een nieuw ziekenhuis te bouwen en van dit vierde ziekenhuis is in tegenstelling tot de voorgaanden de ligging nauwkeurig bekend, want de Resolutie noemt de plaats van stichting: „op het plein daer de Kerck heeft gestaen by noorden de Punct Hollandia.”

Voor het vergrote Compagnie's Hospitaal, het latere Binnen Hospitaal, in 1641 van steen gebouwd gaf Gouverneur Generaal A. van Diemen op 12 Maart 1642 een „Reglement voor het Compagnie's Ziekenhuis”. Het werd in 1673 vervangen door een nieuw gebouw.

Christophorus Frikius uit Ulm vertelt in 1705 in zijn relaas over een expeditie tegen Bantam, dat het over het kleine Kasteel De Diamant gelegen ziekenhuis niet voldoende was ingericht voor de verzorging van de vele zieken en gewonden. Hij zelf lag daar ziek aan beri-beri en gebruikte, behalve het reeds genoemde aftreksel van slangenhout met brandewijn of arak, als inwrijfmiddel voor de voeten *Oleum Terrae* (*Minjac Tanah*).

Op Amboina was in 1648 een stenen ziekenhuis gebouwd bij het Casteel, aan het Plein vlak daar buiten „niet verre van de revier Way Tome”. *Valentyn* zag in 1686 dit ziekenhuis niet meer, omdat het door een aardbeving in 1674 grotendeels was verwoest, maar aan de overzijde van de rivier had men een nieuw gebouwd, dat in 1679 klaar was. In 1692 was dit al zo vervallen, dat men een nieuw bouwde en in 1701 een tweede erbij. Dat ondanks die twee ziekenhuizen onder de bevolking nog verlangens leefden naar andere vormen van geneeskunde, bewijst een placaat van 1690 afgekondigd tegen de „afgodische superstitiën”, waaraan Chinezen, Christen-Amboinezen en andere inlanders zich schuldig maakten: met toestemming van de koster van de kerk innemen van opveegsel van de kerk-vloer en waswater van de trappen van de preekstoel als voorbehoedmiddel tegen onvruchtbaarheid in het huwelijk en geneesmiddel tegen tal van ziekten.

Op Banda was tussen 1618 en 1664 een klein ziekenhuis, waar omtrent niet veel bekend is.

Op Ternate is in de 17e eeuw een ziekenhuis geweest. Op het fort Oranje aldaar trof men tot voor kort in een muur aan enkele stenen, waarop het jaartal 1658 en onderstaande Latijnse tekst:

*Si petis Aeger opem, medicus
Medicina, domusque
Praesto sunt Iseris, nec tamen
Inde Salus
Est sua laus mediis, ut sint
Benedicta, potentis*

Indien gij hulp zoekt, O Zieke, zoo
staan de dokter.
de geneesmiddelen en het huis
ten dienste der lijdenden.
Toch moogt gij van dit alles Uw ge-
zondheid niet verwachten.

Imploranda prius gratia Sola Dei.

Aan de bemiddelaars de lof, die hun past, maar opdat deze gezegend mogen zijn, is het noodig eerst de genade van den machtigen God af te smeken.

Pharmaca si cupis Aeger, erunt
Medicamini nulla,
Hic tibi nec medicus, qui valet Absque
Deo.
Ast aderunt medicus subito et
Medicamina magnum
Si prima pura mente præcare Deum.

Indien gij geneesmiddelen begeert,
O Zieke,
er zal voor U geen arts enij zijn, noch
een geneesheer, die U kan helpen, zonder
bijstand van God.
Maar dadelijk zal een geneesheer en
zullen geneesmiddelen U bereiken, indien
gij eerst met een zuiver hart bidt
tot den machtigen God.

De vertaling staat niet op de stenen, maar zou kunnen wijzen op het feit, dat de steen met het bovenste deel van de tekst zou hebben gestaan boven de ingang van het ziekenhuis zelf, die met de onderste tekst boven de apotheek.

Op de Buiten-Comptoiren telde men blijkens een uitgebreid Reglement van 1699 ook inlandse chirurgijns, die te Batavia op één uitzondering na niet, maar op de Buiten-Comptoiren met bepaalde beperkingen als onderchirurgijn konden worden aangesteld.

Waar de meeste chirurgijns in de Indische vestigingen van de V.O.C. scheepschirurgijns waren geweest, deed de scheepsgeneeskunde zodoende haar intrede in Indië. Zo lang dergelijke vestigingen klein waren, zullen de geneeskundigen, zoals bij ons op het platteland nog gebruikelijk is, niet alleen tot taak hebben gehad het voorschrijven, doch ook het gereedmaken en afleveren van de geneesmiddelen. Naarmate die gemeenschappen in grootte en betekenis uitgroeiden zal de scheiding tussen geneeskunde en arts enijbereidkunde zich hebben voltrokken. In de ziekenhuizen bestonden voor een dergelijke splitsing de gunstigste voorwaarden en daar zal men dus de eerste apothekers moeten zoeken.

In 1627 vertrok met het schip „Vyanen” naar Indië J a c o b u s B o n t i u s (J a c o b B o n t h)° om aldaar dienst te doen als dokter, apotheker en opziener over de chirurgijns op een loon van 70 gulden per maand. B o n t i u s was krachtens zijn opleiding een geneeskundige en geen apotheker. Lang bleef B o n t i u s niet in genoemde functiën en wordt reeds in 1630 benoemd tot Fiscaal van Indië. Zijn Indische ervaringen stelde hij later te boek, maar verschenen eerst in 1642 te Leiden, 11 jaar na zijn dood. Nog in 1693 verscheen een nogal vrije Nederlandse vertaling onder de titel „Oost en West Indische Warande”. Het Latijnse boek van 1642 bestond uit 4 delen en hierin werden o.a. mededelingen gedaan over enkele Indische geneesmiddelen. B o n t i u s vertelt, dat uit de stelen van Papaver een opium van minder goede kwaliteit wordt bereid door de inlanders. De kostbare ingevoerde amphiën is aanzienlijk beter. De schrijver is over opium vol lof, als geneesmiddel bij dysenterie, cholera, tetanus en krankzinnigheid. Betel achtte hij niet een goed geneesmiddel, tamarinde als infuus met een weinig suiker en citroen een uitstekend ziekendrankje. Tegen

beri-beri hielp een decoct van Radix Chinae (de wortel van een Smilax-soort) uitstekend en bevordert het zweten en urineren. Voor het laxeren gebruikt hij aloë, voor het inwrijven der ledematen beval hij aan het gebruik van naphtha, die clandestien uit Atjeh moest worden verkregen, omdat de koning aldaar de uitvoer uit Sumatra had verboden. Tetanus werd het beste bestreden met aderlaten, wrijven der ledematen met verschillende oliën en het inwendig gebruik van bezoar-steen en van laudanum opiatum.

In 1639 leest men, dat de „winckel van de opperchirurgyn deses Casteels nootsaekelyck een ander plaets toegevoecht ende getransporteert diende te worden...”. Naast het Hospitaal der Compagnie had men dus in het Casteel Batavia ook een verzorgingscentrum onder leiding van de opperchirurgijn. Men zou dit werk aan de chirurgijns-winkel van het Casteel kunnen noemen een polikliniek, waar de lopende zieken en gewonden van het bedrijf der Compagnie werden verbonden en van geneesmiddelen voorzien. Bij deze primitieve geneeskundige dienst had men een gelegenheid tot berging en uitgifte van medicamenten en instrumenten, dus feitelijk een apotheek. Waar verder de geneeskundige verzorging van de andere vestigingen in Indië, de zg. Buyten Comptoiren, geschiedde vanuit Batavia en met de uitbreiding van ons gezag over Java, Sumatra, Malacca en de verdrijving van de Portugezen van Ceylon in de jaren tussen 1640 en 1660 deze vestigingen in grootte, belangrijkheid en aantal sterk toenamen, groeide in gelijke mate de betekenis van deze centrale apotheek als magazijn van geneesmiddelen en na 1660 werd dit een zo groot belang, dat men tussen 1660 en 1680 in de „Dagh-Registers van het Casteel Batavia” bij de opsomming van de scheepsladingen uit het vaderland aangekomen en vandaar naar de Buyten Comptoiren weer verzonden, geregeld zendingen geneesmiddelen en instrumenten aantreft.

In Juli 1639 werd door de Diaconie van Batavia bij het Weeshuis gesticht een klein ziekenhuisje, van waar uit ook aan ondersteunden van de Diaconie geneeskundige hulp en waarschijnlijk wel geneesmiddelen werden verstrekt, de eerste maal, dat van geneeskundige hulp aan min- en onvermogenen in Indië sprake is.

De chirurgijns en geneeskundigen, die tot nu toe werden genoemd, waren in Compagnie's verband uitgezonden en meestal gingen zij na het uitdienen van hun contract met de V.O.C. weer naar het vaderland terug en werden zij zg. „uit Indië verlost”. Toch gingen niet allen terug, maar vestigden zich als vrije beoefenaars van hun beroep in Indië. Zij misten echter in Indië het gilde, dat in het vaderland de maatschappelijke kracht van het beroep uitmaakte. Deze vrije geneeskundigen werd door de Compagnie's chirurgijns vaak oneerlijke concurrentie aangedaan, waarbij zelfs de geneesmiddelen van de Compagnie voor de clandestiene particuliere praktijk werden gebruikt en reeds in 1672 moest de Raad van Indië hiertegen optreden. Daartegenover mochten de geneesmiddelen, die de voornamelijk als huisartsen praktiserende particuliere geneesheren voor de patiënten nodig hadden, eerst

na herhaalde aanvraag tegen inkoopsprijs van de Compagnie worden betrokken.

Reeds in 1656 heeft de Gouverneur Generaal J. Maetsuyker verklaard, dat de Regering het een „in-kankerend, schandelijk misbruyck en ongeregeltheit” vond, dat hare chirurgijns de burger-chirurgijns „het broot gelyck als uyt de mont” namen door „de burgers deser stadt Batavia en hare familien, jaer uyt jaer in, te bedienen, deselve te scheren, te laten, item uyt- en inwendich met medicamenten, als haer manuael, te tracteren ende cureren”, daarbij Compagnie's „costelycke medicamenten (die somtyts niet ruym omcomen), of 't haer eygen goet waer, consumerende en verbesigende... soeckende alsoo haer gewin ten coste onser betaelsheeren en ongerieff harer ministers”. Er stonden vrij zware straffen op: voor de eerste keer 25 Realen van achten, te betalen aan de Grote Kerk en voor een volgende maal: „arbitraire correctie”.

Op 15 December 1665 had Dr. Diederik Andries Cleyer ook wel genoemd Andreas Kleyer, uit Cassel in Hessen geboortig, die zich ten onrechte Medicinae Doctor noemde, de Raad van Indië verzocht een aantal „Chimise medicamenten” te mogen leveren tegen een prijs, die een bepaald percentage hoger zou zijn dan die in het vaderland. De namen van deze geneesmiddelen zijn uit de Resolutie, die na ingewonnen advies van een der leden van de Raad van Indië en de Opperchirurgijn van het Casteel Mr Pieter van Berthem, toestemming verleende tot een proef van een jaar, niet met zekerheid af te leiden, maar de grondstoffen, die de Compagnie op zich nam te zullen leveren, zijn o.a.: quicksilver, sublimaet, antimonium crudum, cooperoot, salpeter, swavel, borax.

Na het overlijden van Mr Pieter van Berthem werd Cleyer, die de naam genoot een geleerd man te zijn, op 13 Mei 1667 benoemd tot „Opperhooft” van de Medicinale Winckel met de aanwijziging erbij „Andries Cleyer, medicine doctor ende een goet chemicus synde, present rector aan de Latynse Schole”. Apotheker was Cleyer dus niet en evenmin was het zijn opvolger in het bereiden van chemische geneesmiddelen. Dit was Cornelis Pyl, een stuurman uit Sparendam, die in 1667 de levering van „allerhande chimise medicamenten” aan de V.O.C. aanbod. Na een advies van vier personen, waaronder Cleyer, werd besloten tot goedkeuring van het contract, waarbij aan Pyl werd toegestaan, voor dat werk gebruik te maken van het „Laboratorium”, de werkplaats van de apotheker van het Casteel, en van de daar aanwezige instrumenten. Het lijstje van de grondstoffen, die Pyl nodig had, was groter dan dat van Cleyer: alluyn, antimonium, asyn, bolus, borax, cooperoot, corael, drakenbloet, menia, peerlen, quicksilver, salmiak, salpeter, spaens groen, sublimaat, swavel, wynsteen.

Behalve het vervaardigen van 21 geneesmiddelen uit genoemde ingrediënten werd aan stuurman Pyl ook nog opgedragen de keur van de goud- en zilverwerken te Batavia.

In 1668 werd besloten, dat in het vervolg alle geneesmiddelen

voor het Hospitaal benodigd, zouden worden geleverd door apotheker Hercules Cruys tegen vergoeding van een stuiver daags per hoofd, voorlopig voor drie jaren.

Waarschijnlijk is dit dezelfde apotheker, waarvan Cohen vertelt uit het Protocol van een Rotterdams Notaris: een medicijnkist ter waarde van ruim honderd gulden op afbetaling geleverd door Apothecaris Hercules Cruys, in 1644 te Rotterdam gevestigd, aan een schepeling vertrekkend naar West-Indië.

Apotheker Cruys moest alle medicamenten betrekken uit de Medicinale Winckel, zoals blijkt uit een contract, dat met het fluitschip „Duynvliet” in concept was medegebracht en bij Resolutie van de Gouverneur Generaal op 14 Mei 1668 werd goedgekeurd. De tekst, zoals Bloys van Treslong Prins die geeft, luidt:

„Contract te sluiten tussen de Compagnie en Hercules Cruys wegens d'apothekerswinckel.

Tusschen ons ondergeschrevenen gecommitteerdens wegen de Comp. ter eenre en — Hercules Cruys — ter andere zijde is verdragen en gecontractert dat — Hercules Cruys — sal versorgen en bestellen voor en ten behoeve van 't siekenhuijs deser steden alle de medicamenten olijen, drogen, salven, kruiden, pleijsteren (behalven dat de doeck tot deselve en 't strijcken of smeren van dien, hem — Cruys — voornt niet en sal aengaen) mitsgaders alle andere uijtwendige en inwendige behoeften die de sieken, gequetsten, verminkten en alle de gene die om hare indispositie om te genesen, in gemelte huijs bestelt wierden sonder onderscheyt van persoonen en siekten benodigt of oirbaer sullen wesen gaer 't oordeel en goetvinden van doctor en meester ofte die der van beijden comen zal, daer onder begrepen alle medicinale ordonnantien ende de daer toebehorende ingredienten nae 't goetvinden alsvoren, des soo sal hij — Cruys — voorz: daervoor van de Comp. genieten een sware stuijver 's daegs voor elk der persoonen die in 't huijs voorsz: als sieken geplaeyst worden: en d'envolgende sullen de luijden bescheijden in de huijsen van de schafmr, Chirurgijns, siekentrooster en andere dienaers en bedienaers van gemelte huijs of wie 't ook anders mogte wesen onder die gene niet gerekent worden voor wie de Comp. een stuijver daegs soude betalen, behalven dat so der iemandt van deselve quame siek te worden geduijrende die tijdt alleen voor die sieke persoon. gemelte betalinge van een stuijver daegs betaelt soude worden, dat is de drie eerstkomende jaren. bij hem — Hercules Cruys — geen gagie, costgelt ofte iets anders behalven 't water tot sijn redelijk behoef, van de Comp. gepretendeert nochte verdient worden, en alsoo wel benodigt is een slaef tot sijn gebruik in desen, sal hij mogen genieten een Comps slaef om voor de waarde desselfs op sijn rekeningh belast te worden soo hem niet contant en betaelt, en soo iemandt anders tsij uijtsman of inlander benodigt wesen sal hij — Cruys — tot sijnen laste en koste sorge dragen. Alle instrumenten en gereetschappen die de Comp. heeft, en hem — Cruys — noodigh sijn tot de apothekers winckel ende voort in alie 't geene tot voldoeninge en bevorderingh van sijn geseijde neringe en dit contract sal mogen strecken, sal hij tot taxatie van sulke personen, die haer daerop verstaen, mogen aannemen, mits datse de Comp. ten eijnde van 't contract wederom tot taxatie sal vermogen en gehouden wesen over te nemen

Even soo sal ook gehandelt worden met alle de medicamenten, drogen, salven, olijen, kruiden en watter meer bij de Comp. sal bevonden worden nu in den beginne des contracts en op het uijtgaen des contracts gelijk int voorgaende aertijkel is aengehaelt.

Maer wat aengaet de medicamenten, drogen enz. die na desen hem — Hercules Cruys — sullen uijt Comps medicinale winkel des casteels ofte wel uijt het wijn magasin als wijn, olij, asijn ofte wat het anders mogen wesen bestelt sullen worden, deselve sal hij betalen prijs courant so der een vaste en bekende prijs op is, ofte anders een half cent winst soo 't vaderlandse goederen sijn, ofte wel van andere quartieren van India door de Comp. aengebracht en verbindt bij — Hercules Cruys — voornt hem ook sijn winckel sodanigh te stofferen en te versien dat bequamelijk de burgerije deser stede tot haren behoef sal cunnen worden versien van alle sodanige goederen als men uijt een

apothekers winckel te coopen en halen gewoon is, en haer nae begeren in redelijkheid te versien, ten prijse bij de regeringe daer op te stellen.

Tot welke eijnde ook de Comp. aenneemt na haer vermogen van alle quartieren te ontbieden alle 't gene tot bevorderinge verbeteringh en vermeerderingh van gemelte apothekers-winckel sal kunnen helpen en goet doen.

Ten eijnde deses contracts is de Comp: te vreden — Hercules Cruys — voornt in haren dienst weder aen te nemen tot deselve gagie en in deselve qualiteit als voor en op 't aengaen deses contracts is gebruykt geweest ten ware merckelijke ende suffisante reden, ter contrarie.

Ten eijnde dat het voorgien: huijs te beter mogte werden bedient en gerijft sal de Comp: voor de winckel verschaffen een plaets daer toe bequamenlijk geaccomodeert, en een kleijn woninckjen voor de apotheker aan het huijs gehorende en voor aen de straet uijtcomende.

Dit contract is gedongen te sullen aenvangh nemen met den 1en van de aencomende maend Junij ondergesz:

Aldus overeengekomen en gecontracteert op den 12 Maj a° 1668 ende was onderteekent — Pieter A. Overtwater, Mattheus van de Brouck, ende Hercules Cruys —

Apotheker Cruys was volgens dit contract dus verplicht te zorgen, dat zijn apotheek steeds ruim voorzien zou zijn van alle geneesmiddelen ten behoeve van de burgerij, terwijl de Compagnie op zich nam voor de aanvoer te zullen zorgen. Om een en ander te controleren bepaalde een Instructie van 1669, dat twee maal per jaar een onderzoek moest worden gedaan in de apotheken „tot behulp, geryff en gerustheyt voor gemelte doctors en chirurgyns”. Verder bepaalde het contract tussen Cruys en de Compagnie, dat voor alle leveringen aan de particulieren vaste tarieven zouden gelden, dus een door de overheid (V.O.C.) vastgestelde Taxe.

Dit is blijkbaar de eerste maal, dat de Compagnie het gereedmaken van geneesmiddelen voor de patiënten in het Hospitaal te Batavia, dat tot nu toe geschiedde in de apotheek van het Casteel, uitbesteedde. De apotheek van het Casteel, die in 1667 voor het eerst officiëel „Medicinale Winckel” werd genoemd, kreeg door deze ontheffing geheel het karakter van een centraal magazijn met laboratorium, dat niet rechtstreeks geneesmiddelen leverde aan patiënten, doch zich uitsluitend bepaalde tot de verzorging met geneesmiddelen van de schepen, de hospitalen, apotheek en vestigingen in het gebied van de V.O.C., dus ook van de apotheek van Cruys. Deze laatste ging nu de stad Batavia (Hospitaal en burgerij) voorzien, de apotheek van Cruys werd dus de „stads-apotheek” en Cruys de eerste stadsapotheker van Batavia. Door dit feit wordt wellicht ook verklaard, dat, hoewel allen in Compagnie's dienst, alleen de stadsapothekers gewoonlijk med. Dr. of apotheker waren, terwijl de „apothekers of laboranten” van de Medicinale Winckel dit meestal niet waren, doch alleen de titel kregen bij hun aanstelling. Blijkbaar vond de Compagnie het niet nodig de groothandel, import en fabricage van de geneesmiddelen te leggen in handen van officiële apothekers. De Medicinale Winckel is feitelijk te beschouwen als de voorloper van zowel het latere Magazijn van Geneesmiddelen als het Scheikundig Laboratorium.

Valentijn geeft in zijn uit 1726 daterende „Beschrijving van

Groot Djava" de volgende lijst van „administrateurs of opperhandelaren van de Medicinale Winckel”:

Frederik Christiaan zoon	van 1622 tot
Willem Nan ning zoon	1624
Andries Dureus	1628—1646
Hendrik ter Horst	1646—1669
Andreas Cleyer	1682
Adriaan Strijkersberg	1682—1702
Gerard Brouwer	1702—1709
Laurens de Vogel	1709—1714
Lambertus Lamberti	1714—1720
Jan Piket	1720—1720
Joannes de Hartog	1720

De Medicinale Winckel stond onder toezicht van een Commissie, in 1671 samengesteld uit Dr Louys de Keyser, de chirurgijns Cornelis de Roo en Wybrant Ulkes en apotheker Cruys, die jaarlijks de voorraden moest opnemen aan de hand van een catalogus door Dr Cleyer samengesteld. De Medicinale Winckel, „het maguasyu ofte droogistery” werd beheerd door opperkooplieden, die vaak feitelijk op het gebied van de geneeskunde onkundig waren. In 1676, toen apotheker Cruys naar Nederland vertrok, volgde Dr Cleyer, die zoals wij reeds zagen geen apotheker doch geneesheer was, hem op in de stadsapothek. Het oordeel over Cleyer's beheer van de Medicinale Winckel was niet onverdeeld gunstig geweest, maar het vormde blijkbaar geen beletsel hem nu de leiding van de stadsapothek toe te vertrouwen: „de apothekerswinckel van 's Comps. Hospitaal aan hem getransporteerd en van de Medicinale Winckel ontslagen...” (3 November 1676). Hoewel in feite een scheiding was gemaakt tussen de Medicinale Winckel en de stadsapothek, kon Cleyer met de opperkooplieden, die op geneesmiddelgebied leken waren, practisch doen wat hij wilde en was dus alleenheerser over beide Comp.'s bedrijven.

Met het beheer van de stadsapothek verdienende Cleyer schatten en toen hij in 1682 door de Raad van Indië als derde opperhoofd naar Japan werd gezonden, presenteerde hij een afrekening, waarbij de Compagnie aan hem nog 112187 gulden schuldig bleek te zijn en hoewel de Raad van Indië nog gezocht heeft naar een middel om aan de betaling te ontkomen, bleken rekening en contract daartoe geen gelegenheid te bieden en werd de som uitbetaald. Men bedenke echter, dat de Compagnie uit haar monopolie in de Medicinale Winckel en de stadsapothek zeker geen geringe winst zal hebben behaald en Cleyer was een uitstekend dienaar, die het geneesmiddelen-bedrijf geheel reorganiseerde en geweldig uitbreidde. Uit de sterftecijfers in die jaren is wel af te leiden, dat het aantal zieken schrikbarend groot was en de vraag naar geneesmiddelen zal wel naar rato zijn geweest.

Ook heeft Cleyer in November 1681 aan de Raad van Indië verzocht om geheel voor Cleyer's rekening naar Kaap de Goede Hoop te mogen uitzenden Hendrick Claudius, een jong Duits apotheker, die vermoedelijk assistent bij hem was in de Apothekers-Winckel, om planten voor hem te verzamelen en te tekenen. De Compagnie werd verzocht om steun in de vorm van logies en beschikbaar stellen van enige slaven tot hulp van de onderzoeker.

Het contract voor de Bataviase notaris Dispontijn aangegaan luidt:

„Op huyden den 19en November anno 1681 compareerden etca d'hr: Andreas Cleyer, lidt in den E. aghtbaren raet van justitie mitsgaders medicijne doctor deses casteels Batavia ter eene, Endé Hendrick Claudius apotheker ter andere zijde, beyde my notaris bekent, de welcken verclaerden metten anderen gecontracteert ende overeen gecomen te zijn op manieren en conditie hier nacvolgende, namentl. dat den compt. ter andere zijde met de tegenvoordig ge-reetleggende retourscheepen van hier sal vertrecken naar d' caep d'bon Esperanca, ende aldaer ten dienste van hem compt. ter eene verblijven, uit opzoeken van cruijt, ester, boomen, met haer bloemen, zaeden, stam en wortelen, die den compt. ter andere zijde oock aenneemt voor den compt. ter eene gehouden sal wesen aen den compt. ter andere zijde boven de betaelinghe sijner gagie alhier in Cassa, te betalen drie sware schellingen voor elck stuck, dat hij op pampier off boecken, hem te dien eijnde mede gegeven, sal brengen, en sal 't gewas van een plant op de eene zijde van 't bladt gewasschen, off met chinese inkt curieus naer tleven geteyckent met alle desselfs linaementen en trecken en op d'andere zijde daer nevens dito planten naer 't leven met alle desselfs coleuren, bloemen, linaementen, vruchten, wortelen, curieus moeten geschildert staan. En sij verder conditie dat den compt. ter andere zijde gehouden zal wesen, den compt. ter eene toe te senden met alle herwaerts naer Batavia comende schepen, zoo 's mogelijk geschieden kan, alle usualia en bekende cruyden, wortelen, bloemen, gummata, in de officynen gebruyckelijck, en die aldaar te erlangen zijn, mitsgaders alle andere, die den compt. ter eene soude mogen komen te eysschen off te ontbieden, sinlijck opgedrooght en uytgelesen in sacken wel geconditioneert, waer toe den compt. ter eene gehouden sal wesen een ofte twee kloecke slaven te versorgen om tot dien dienst gebruyckt te werden. Oock zal den compt. ter andere zijde gehouden wesen van alle kruiden, blaeden, bloemen, tackjes, vrughten en wortelen, item rariteyten van steenen die eenigh medicijnael gebruyck hebben 'en in kooyen off andere beesten gevonden werden van elckx, het zij bekent off onbekent, eenige weynige, tot een monster, met alle gelegentheden herwaerts aan hem compt. ter eene over te slieren. Mitsgaders een herbarium vivum in de beste form toe te bereyden, in soodanige boecken als hem compt. ter andere zijde daer toe sullen gefourneert en mede gegeven worden. Eyntelyck is geconditioneert dat den compt. aen cabo voorsz. gecomen zijnde, niet vermogens zal wesen daer van daen naer 't vaderlt te vertrecken voor en aleer hij van de hooge regeeringe op Batavia terugh ontboden ende van den compt. ter eene van dese contracte ontslagen zijn, ten welcken eijnde zijn loopende reecq. alhier sal continueeren. Tot naercominge deses verbinden syluyden comparanten respectieve haere personen en goederen ten bedwangh als naer rechten Ende consenteerde syluyden compten hier van twee alleensluydende actens gemaect en gedepecheert te werden.

Aldus gedaen en gepasseert binnen 't casteel Batavia ter presentie van Pieter Beer en Louys Gerrelach mijne clerquen als getuygen hier toe versocht."

P. Beer
Louys Gerrelagh

As. Cleyer
Hs Claudio m. propria
D. Dispontijn. Nots. Publ.

Van enig resultaat door Claudius, die in November 1681 naar Mauritius en Kaap de Goede Hoop vertrok, bereikt, is niets met zekerheid bekend..

Nadat Cleyer uit Japan teruggekeerd was en een aanzienlijk fortuin bijeengebracht had, ging hij te Batavia een groot huis bewonen met een uitgebreide tuin, waarin blijkens mededeling van zijn tuinman Georg Meister voor niet minder dan 50 slaven werk was en waarin ook medicinale gewassen gekweekt werden. In Cleyer's tijd werd de aandacht van de Hooge Regeering gevestigd op de inheemse geneeskruiden, maar over een feitelijke Hortus Medicus kan men te Batavia eerst veel later spreken en wel omstreeks 1762 bestond er één tussen de Molenvlietsche dijk en de Krokot en later in 1787 een tweede meer zuidwaarts.

In 1779 is sprake van een stuk grond aan de Ammanusgracht, dat Bartlo schenkt voor een botanische tuin, aan te leggen door von Wurm b, die echter reeds in 1781 overleed. Die tuin was in 1784 al totaal verwaarloosd en in 1788 deed Hooyman het aanbod een hem toebehorend stuk bouwland in te richten tot Hortus Botanicus, waar aan ieder vrije toegang zou worden verleend. Van dit fraaie plan is blijkbaar niet veel terecht gekomen, want in 1791 biedt Schouwman, tweede administrateur van de Medicinale Winkel, een stuk grond aan op dezelfde voorwaarden. Elf jaar later was elk spoor van deze tuin verdwenen en de kweek van medicinale planten zou pas bij 's Lands Plantentuin in goede handen komen.

Cleyer werd in de Medicinale Winkel opgevolgd door Johann Caspersen Schencke uit Maagdenburg, „apothecarius” van de O.I. Compagnie te Batavia, die omtrent 1676 overleed. Bloys van Treslong Prins vermeldt nog de volgende apothekers vóór dit jaar:

Bartholomeus Hoffman uit Olfen in Oost Silezië, die in Juli 1640 naar Indië kwam met het schip „Sutphen” als adelborst en die enige tijd als apotheker in de chirurgijnswinkel heeft gewerkt, werd op 3 October 1641 als apotheker aangesteld op een loon van f 22,— per maand en een 5-jarig verband.

Pieter Coster uit Lubeck, kwam in 1642 met het schip „Vrede” als soldaat naar Indië en was sindsdien in de plaats van een apotheker en onderbarbier in het Hospitaal te Batavia werkzaam. Wegens tevredenheid van de opperchirurgijn (Andries Dureus) kreeg hij op 11 Mei 1643 f 18,— per maand.

Seger Coninxbergen uit Dusseldorp, kwam in Augustus 1643 met de „Wesel” te Batavia aan als adelborst f 10,— per maand, was geruime tijd werkzaam in het Hospitaal aldaar en kreeg op 24 October 166 een aanstelling als apotheker op f 16,— per maand met 5-jarig verband.

Jan Caspersz. Smith was apotheker in 's Comp's dienst vóór 1676.

In 1686 is George Witte eerste apotheker in het Casteel te Batavia, terwijl Jan de Alfeytar van 1687—1690 laborant bij de O.I. Compagnie te Batavia was.

Bij Resolutie van 22 October 1688 kreeg George Paulus Mey sner, apotheker bij 's Compagnies Hospitaal, om bijzondere redenen vergunning „om een keer heen en weer naar 't vaderland te reizen en middelerwijl zijne huisvrouw hier te laten verblijven,

mits dat er gedurende zijn afwezen een ander bekwaam persoon gesteld werd, die de apotheek voor zijne rekening in nakoming van het daarover gemaakte contract naar behooren waarneme". Meysner overleed in Nederland gedurende dit verlof. In het jaar 1688 wordt hij genoemd als stadsapotheker, maar dit was feitelijk de titel van de beheerder van de apotheek voor de burgerij dus van Cruys en Cleyer. Wellicht is dit te wijten aan de omstandigheid, dat Meysner gehuwd was met Anna Elisabeth Cleyer, misschien een zuster of een dochter van de meergenoemde Diederik Andries Cleyer.

Dr med. Jacob Boudewitz werd op 21 April 1690 apotheker van het Hospitaal te Batavia in de plaats van Meysner en op de oude conditiën.

Aan de stadsapotheek werd Cleyer na zijn aftreden op 10 April 1682 waarschijnlijk opgevolgd door Jan Dominicus Seppa, die in 1688 als stadsapotheker genoemd wordt in een contract, dat de Compagnie sluit met zijn opvolger. Dit was Jacobus van der Kruys ook wel genoemd Jacob van der Cruze en bij requeste van 23 Maart 1706 verzocht Seppa te worden ontslagen als stadsapotheker „op het voorgeven van met de gecontracteerde eene stuyver daags etc. voor yder patient in het hospitaal het niet langer te kunnen gaande houden ende 's Comps eerste apothecar Jacobus van der Kruys daarentegen synen dienst daar toe op de oude conditiën te weten het contract van 12 May 1688 en dies ampliatie van primo May 1690 aangeboden hebbende Soo is nu (9 April 1706) goe gevonden gemelten Jan Dominicus Seppa van voorschrevene stadsapotheek te ontslaan en voormelten van der Kruys volgens gemelte eijge aanbiedinge weder in zijn plaats aan te stellen, mits de gagie die hij aan de Compahnie wind sal moeten sesserer".

Aan de Medicinale Winkel wordt in 1701 Christoffel Schreuder apotheker, terwijl in 1708 Hendrik Adolph Winthoorn als apotheker in de Medicinale Winkel wordt genoemd. Hij werd 30 Augustus 1712 „naer Nederland Verlost". In 1715 was Joan Georg Singelius uit Leipzig eerste apotheker van het Kasteel te Batavia, terwijl in 1720 Lambertus Lamberti uit Luenen administrateur van de Medicinale Winkel was. Christiaan Thiel, eerste apotheker, werd op 2 September 1729 koopman en tweede in de Medicinale Winkel, terwijl Abraham Gerlits in 1731 laborant van het Kasteel was, evenals Christiaan Selner in 1735. Jan Christoff (Christiaan) Heyne kwam voor de Kamer Amsterdam naar Indië, was tweede apotheker en werd op 28 December 1736 eerste apotheker. Jan Christoffel Schrijver wordt in 1737 genoemd als laborant en Jan Willem Stier werd 14 Juni 1740 eerste apotheker na te voren tweede apotheker van het Kasteel te Batavia te zijn geweest.

Herman Hartwig Muller werd op 2 October 1742 bevorderd van tweede apotheker tot eerste apotheker in de Medicinale Winkel te Batavia. Hij overleed op 22 November 1760 en de inventaris van zijn boedel opgemaakt vermeldt o.a.:

„eenige honderden ledige medicijnfleschjes; vijf rozenwater flesschen; twee koperen decoctum ketels; een mand met chemische glazen; drie koperen balansen; drie groote smeltkroezen; eenige medicijnmortels, twee flesschen met gezuiverde potasch; vaderlandsche kruiden en medicijnwortelen; zalfpotten; spaansche vliegen; spiritus; lijnolie en tal van medicijnen in fleschjes en potjes”.

Het gebruik van de chemische geneesmiddelen door Cleyer en Pyl bereid, was vanuit het vaderland gestimuleerd door de opgang, die de „nieuwe chemiatische geneeskunde” maakte. De Leidse hoogleeraar de la Boe Sylvius was een harer meest vurige voorvechters. Een propagandist in Indië werd Egidius Daelmans, een arts uit Antwerpen en tevoren uit Hoogstraten, vlak bij de tegenwoordig Nederlands-Belgische grens, die in Amsterdam in 1687 een boekje uitgaf: „De Nieuw-Hervormde Geneeskunst, gebouwt op de Gronden van het Alkali en Acidum, waarin kortelijk, volgens de gronden van de hedendaagse Nieuwe Practijk, alle Ziekten, met weinig omslag genesen worden”. Het boekje, dat grote opgang maakte, was in Indië al bekend vóór de schrijver in 1689 daar aankwam, enerzijds waarschijnlijk door de betrekkelijke eenvoud, anderzijds door de onbevredigende resultaten van de tot toen gebruikte geneesmiddelen.

Daelmans' geneesmiddelen, waarin we Cleyer en Pyl's grondstoffen terugvinden, waren o.a.:

olie van salpeter, solfer van antimonium, wijnsteenzout, mercurius dulcis, poeder van koraal, sal volatile oleosum en laudanum opiatum.

Ook een uit niet minder dan 37 bestanddelen samengestelde Conserve van thee behoort tot zijn artsenijschat en uit het feit, dat hij deze noemt „de apothekers-doot”, blijkt zijn vijandige instelling tegenover de apotheehoudenden. Hoewel hij zelf zijn geneesmiddelen bereidde met behulp van vijzels, trechters, flessen, retorten, fiolen en op een stookplaats, liet hij geen gelegenheid ongebruikt voorbijgaan om iets onaangenaams over de „zyroop-ziders”, zoals hij de apothekers noemde, te zeggen. Toch moeten wij eerlijk bekennen, dat betere eigenschappen Daelmans ook sierden. Hij gaf ogen en oren de kost in zijn 5-jarig verblijf in de tropen en breidde zijn geneesmiddelschat uit met Indische geneeskrachtige oliën als olie van klappers, van kruidnagelen, van kaneel, van barnsteen enz. Wellicht is hieraan niet vreemd het feit, dat Daelmans feitelijk door de Compagnie was uitgezonden om in Indië geneeskrachtige kruiden te verzamelen.

De vierde druk van zijn boekje, die hij na zijn terugkeer in het vaderland in 1703 bewerkte, draagt duidelijk de sporen van in Indië opgedane kennis en de door hem genoemde Indische geneesmiddelen werden zo meer in het vaderland bekend.

In de Collectanea van Stephanus Blankaart, feitelijk de eerste Nederlandse geneeskundige periodiek, die tussen 1680 en 1683 hier te lande verscheen, kwamen ook korte mededelingen uit Indië voor. Een dominee uit Friesland afkomstig, kreeg in Indië van een chirurgijn enige greinen vitrum antimonii in wijn, zonder dat het niet opgeloste was afgefiltreerd, tengevolge van welk verzuim de dominee niet minder dan 2 jaar lang zou hebben gebraakt! Een ander artikel behandelt het gebruik van Moxa, een propie wolhaar van Artemisia-bladeren, dat op de huid verbrand, een klein grauw

plekje veroorzaakte en een blaartje werd. Voor de behandeling van jicht en ischias gaf men wel 25 van deze inbrandingen.

De nieuwe richting in de geneeskunde in Indië door de toepassing van de chemische geneesmiddelen van Cleyer, Pyl en Daelmans kon niet verhinderen, dat de gezondheidstoestand vooral in Batavia steeds slechter werd. De voortdurende toevloed van dienaren van de Compagnie en de aanvoer van slaven als werkrachten veroorzaakte een opeenhoping van mensen, die vooral onder tropische omstandigheden funest voor de gezondheid zou blijken te zijn.

Gouverneur Generaal Maetsuyker vaardigde in 1669 het reeds genoemde placaat uit betreffende de uitoefening van de geneeskunde. Deze instructie vermeldde, dat alvorens tot de uitoefening van hun vak in Indië te worden toegelaten de chirurgijns daar te lande een examen hadden af te leggen. Verder werd de chirurgijns de verplichting opgelegd te zorgen, dat hun instrumenten voor geneeskundige behandelingen, het scheren alsmede die voor het bereiden der geneesmiddelen goed in orde moesten worden gehouden, dus alle „lancetten, scheeren, scheermessen, scheerbeckens, medicinale kisten, mortiers, decoctum-ketels, pannen, en andere meer van die natuur”. Zij waren verder verplicht bij het bezoeken van de patiënten in de ziekenhuizen de recepten te schrijven in een daartoe bestemd boek met het nummer van de zieke erbij „om altyt nagesien en geexamineert te connen werden, offer oock by doctor off meester een misslach begaen mochte wesen”.

Alle chirurgijns op de schepen, op de reede of in de buiten-kwartieren waren verplicht maandelijks een staat in te leveren van alle zieken en gewonden door hen behandeld. Deze maandstaten moesten bij de hoofden van den dienst ter plaatse worden afgegeven onder overlegging van een opgaaf van hetgeen maandelijks nodig was voor de behandeling der zieken, berekend aan de hand van tabellen door de Compagnie vastgesteld, waarin de toegestane hoeveelheden per honderd man waren bepaald.

Verder behelsde dit placaat het reeds genoemde halfjaarlijkse onderzoek der apotheken.

Hoe goed deze maatregelen ook waren bedoeld, zij waren niet in staat een ommekeer te brengen in de toename van het aantal zieken en overledenen en zij zouden volkomen ontoereikend blijken na de ramp, die Batavia trof in de nacht van 4 op 5 Januari 1699, toen de stad werd opgeschrikt door drie hevige aardbevingen, die zoals later bekend zou worden, een gevolg waren van de werking van de vulkaan Salak in de Preanger. Geweldige aardstoringen vonden plaats in de bovenloop van de Tjiliwoeng, de rivier, die door Batavia stroomde. De directe schade was niet die van een ramp te noemen, maar de indirecte wel: de rivier, die Batavia van drink- en waswater voorzag en voor de vuilafvoer door middel van pramen diende, vulde zich in plaats van met het heldere water nu met slijk en modder. De bedding in Batavia werd een modderpoel en de monding verzandde binnen enkele dagen, poelen en moerassen vormend van waaruit de malaria aanvallen deed op de bevolking van Batavia en de delvers, die de rivier weer moesten uitdiepen om schoon water

te kunnen geven. Dit gelukte niet, de gezondheidstoestand liep zienderogen achteruit en de sterfte nam toe, ondanks het feit, dat de practisijns van het Hospitaal hun uiterste best deden.

Het geneesmiddelenverbruik steeg ook en apotheker Jacob van der Cruze, de reeds genoemde Jacobus van der Kruys, die op 9 April 1706 stadsapotheker van Batavia was geworden, vroeg dan ook reeds in dat zelfde jaar verhoging van het tarief voor de aflevering van de geneesmiddelen, dat sedert 1668 was gebleven één stuiver per man per dag. Het verzoek werd voorgelegd aan het oordeel van vier practisyns: Gerrit Brouwer, C. Quickelberg, L. de Vogelen J. Dresser, die van mening waren, dat „de tegenwoordige receptuur van de beste schrijvers deser tyen merkelyk beter en van meerder vrugt zyn voor de patienten... gebruykende meer fyne medicamenten als in Comps. Hospitaal ooyt in gebruyk zijn geweest, als Spiritualien, Tinctuuren, Elixiers, Balsamen en Olia en Destilata". De vergoeding werd verhoogd van één op anderhalve stuiver per man per dag.

Ondanks het waarderend judicium van de heren over de gebruikte geneesmiddelen, zochten bij de toenemende sterfte veel bewoners van Batavia niet steeds hun heil bij de officiële geneeskunst en zo kwam de Raad van Indië ertoe in November 1731 een einde te maken aan de praktijken van „alerhande inlandse doctoren en doctressen die gewoon zijn de huysen der voornaamste ingesetenen deser stad uyt en in te lopen" en die daarbij voor den dag kwamen „met opgeflenste reeckeningen"! Daartoe werd bepaald, dat allen, die medische hulp of medicamenten verstrekten, doctoren, chirurgijns of apothekers „soowel Europeese, Christen-inlandse, als ook mahomethaanse en heydensche, niemand uytgesondert", uiterlijk een jaar na de levering hun rekening moesten indienen op straffe van verlies van het recht op betaling voor hun leveranties.

In 1737 benoemde de Raad van Indië een Commissie, die ten doel had de verzorging in het Hospitaal te verbeteren en waarin o.a. de opperkoopman Gerrit Hackenberg, administrateur van de Medicinale Winkel, zitting had. Over die verzorging in de hospitalen worden we ingelicht door reisverhalen van een drietal Duitsers, die als patiënten daar werden opgenomen. Christoph Langhansz verbleef er omstreeks 1700 en als grief uitte hij, dat hoewel hij lijdend aan constipatie, behandeld werd met opiatum als als de dysenterie-patiënten. Johann Wolfgang Heydt, die van 1736 tot 1740 te Batavia verbleef, vertelt, dat de opperchirurgijn tijdens de ochtendvisite in het Hospitaal vergezeld was van enkele oppassers en inlandse bedienden, die leien droegen. Na het betasten van de pols en het bezien van de tong schreef de chirurgijn het recept met het nummer van de krib van de zieke op de lei. Was zo'n lei vol geschreven dan draafde de bediende ermee naar de apotheek en keerde terug met de medicijnen, steeds uitsluitend dranken en in tinnen bekers afgeleverd. De nummers bij de bekers werden nu door de bedienden, in gebroken Nederlands, afgeroepen en de patiënt moest bij het horen van zijn nummer „mijn" roepen. De oppassers zagen toe, dat de verstrekte medicijnen ook werkelijk werden opge-

dronken en tegenzin, onwil of zwakte werd door slaan met een dun rietje wel bekeerd.

Ook George Bernhardt Schwarz in 1734 te Batavia vertelt van een zelfde wijze van voorschrijven en toedienen van de medicijnen en maakt de opmerking, dat vaak de patiënt tot zijn schade gedwongen werd een niet voor hem bestemd geneesmiddel in te nemen.

Of de gegeven mededelingen geheel betrouwbaar zijn is niet na te gaan, maar het gebruik van een rietje als stimulans bij het innemen van geneesmiddelen lijkt waarschijnlijk als men kennis neemt van het „Reglement voor het Compagnie's Ziekenhuis” van Gouverneur A. van Die men van 12 Maart 1642, dat in artikel 28 bepaalt: „Die bevonden sal werden sich uyt het gebeth, dat aldaer 's morgens ende jegens den avont gedaen sal werden, geabsenteert te hebben, sal met 25 slaegen gelaerst ofte wel anderen gestraft werden, naer gelegenheyt des persoons”.

In de stadsapothek was Jacobus van der Kruys waarschijnlijk omstreeks 1710 opgevolgd door Augustus Brand, die op 22 Juli 1718 naar Nederland werd „verlost”. Vanaf 26 Juli 1718 kreeg Jan Godfried Ohme uit Maagdenburg, die als laborant werkzaam was, het beheer van de stadsapothek en op 23 Mei 1724 werd Benjamin van den Hecke uit Gouda, stadsapotheker te Batavia. Sedert 24 September 1726 werd deze functie vervuld door Jan Ganzer of Hantser uit Brandenburg, vanaf 1720 laborant. Hij overleed in 1731 en toen werd hij waarschijnlijk opgevolgd door Johannes Tobias Pels, die woonde in de (Binnen-)Nieuwpoortstraat naast de stadsapothek. Hij was gehuwd met Anna Maria Rooseboom een dochter uit het eerste huwelijk van Victoria de Griek, die weduwe geworden, op 6 October 1718 huwde met de stadsapotheker Jan Godfried Ohme. Pels werd 6 April 1735 begraven op het Hollandsche Kerkhof te Batavia en op 4 April 1735 was de onderchirurgijn Christiaan Ludolph Timmerman als zijn opvolger aangewezen. Timmerman werd in 1738 naar Nederland verlost. Vanaf 1738 komt de opperchirurgijn van de Rotterdammerpoort, Hendrik Voogt, als stadsapotheker voor en de zelfde promotie maakte de opperchirurgijn van de Rotterdamse poort Seneca Inguersen op 17 Augustus 1742. Hij werd opgevolgd door de med. Dr. Henricus van Santen op 17 April 1750. De opperchirurgijn Johannes Lobeek werd op 14 Juli 1752 stadsapotheker. Zijn opvolger was Johannes Passchierse, med. Dr., stadsdokter te Batavia, die stadsapotheker werd op 14 Maart 1758.

Aan de Medicinale Winkel waren omtrent 1749 werkzaam de eerste laborant Ernst Godfried Leonhard en de „laborant in 's Comps laboratorium” Frederik Helk. Ernst Frederik Strootman, provisioneel 2e apotheker in de Medicinale Winkel overleed te Batavia op 21 Juli 1756. In dat zelfde jaar was Henrich Muller 1e apotheker in de Medicinale Winkel. In 1757 is Joachim Willem Scholtz laborant en Willem Verruci uit Emden, in 1756 als matroos met het schip „Amstel-

veen" voor de Kamer Amsterdam naar Indië gekomen, 1e apotheker in de Medicinale Winkel.

In 1743 liet Gouverneur Generaal van Imhoff *) zich bij het nemen van maatregelen betreffende de geneeskundige dienst der Compagnie voorlichten door Jan Willem Jorgens, opperkoopman en eerste administrateur van de Medicinale Winkel, een niet-geneeskundige. Het rapport van Jorgens beoogde allereerst aan het venten met „theewater”, dat verkopers, die daartoe verlof hadden, dagelijks langs de bedden van de zieken voor het zetten van hun thee verkochten, maar dat vaak in plaats van water meer geestrijk vocht zoals arak bleek te zijn, een eind te maken. Het ziekenhuis diende in het vervolg zelf voor het bereiden en verstrekken van thee en koffie te zorgen en verder moest het drinkwater van goede kwaliteit zijn. Het rapport hield zich uitvoerig bezig met de bereiding en verstreking van geneesmiddelen in de Medicinale Winkel, een onderdeel van het rapport, dat niet alleen voor de ziekenhuizen maar ook voor de bewoners van Batavia en voor allen, die op de Buiten-Kantoren werkzaam waren, van belang was. Voorgesteld werd aan de apotheker toe te voegen vier hulpkrachten: een provisor en drie bedienden. Het destilleren „der azynen” diende niet meer et geschieden uit koperen doch uit glazen vaten en de bewaring van gemakkelijk bederfelijke geneesmiddelen en grondstoffen diende te geschieden in flessen. In de apotheek zou voorts moeten worden bijgehouden een lijst van bedorven, waardelooze of overbodige geneesmiddelen.

Aan de Hospitaal-practisijs werd de verplichting toegedacht tegenwoordig te moeten zijn bij het bereiden der geneesmiddelen in de apotheek of in het laboratorium. Het spreekt wel vanzelf, dat aan deze bepaling in de praktijk niet de hand kon worden gehouden en al heel spoedig werd deze aangevuld met de woorden „maar het verband gaat voor”. In 1761 gaf deze bepaling aanleiding tot een vrij vinnige strijd tussen de apotheker en de practisijs, daar de apotheker (van Santen?) de heren uit zijn werkplaats had weggejaagd. De Gouverneur Generaal Mossel bemoeide zich zelf met het geval, maar de uitspraak is niet bekend.

Voor het eerst komt in het rapport van Jorgens officieel voor het denkbeeld, de opperchirurgijns op de Buiten-Kantoren op te dragen, lijsten aan te leggen van alle „vegetabilia, animalia, simplicia, composita oleosa, en met één woord van alle medicynen aan die landen eigen, by haar of by den inlander in practijk, met derzelver virtutes, effecten, gebruik of restricten”. Verder zouden er geregeld monsters moeten worden gestuurd naar Batavia met een zeer nauwkeurige beschrijving. Het was de bedoeling de artsenschat van de Medicinale winkel uit te breiden en tegelijkertijd de chirurgijns op die Buiten-Kantoren te nopen meer aandacht te schenken aan geneeskrachtige producten in hun naaste omgeving, waarvan zij volgens Jorgens ongeveer niets afwisten.

*) In 1476 verscheen te Batavia „Gedruckt in 't Casteel by 's E. Comps. Drucker C. J. Weichberger” de Bataviasche Apotheek, opgedragen aan Baron van Imhoff, voor zover bekend de eerste en enige in Indië gedrukte pharmacopee.

Het rapport stelde tenslotte voor om aan de apotheker toe te staan voor zijn meerdere werk, voor elke patiënt in het Compagnie's Hospitaal in plaats van 6 in het vervolg 8 duiten per dag in rekening te brengen. Al deze voorstellen werden inderdaad aanvaard.

Op 30 Juli 1744 dienden de heren Everaard Muller, Coen, Key en Kleynhoff een rapport in bij Gouverneur Generaal van Imhoff over hunne „speciale en nauwkeurige visitatie van de gehele stads-apotheek”, welk rapport weinig goeds vermeldt. De „wortelen en kruiden” waren op enkele uitzonderingen na, die pas uit Europa waren aangekomen, alle bedorven. Ernstige tekortkomingen van de apotheker en diens personeel waren vastgesteld en daarom gaf de Commissie het volgende in overweging:

„1. dat den stadsapotheker, in het toekomende veel meer agt en oplettendheid moet gebruycken als hij voor desen schijnt gedaan te hebben, en wil dus mede.

a. ten opsigte van wortelen, cruyden etc. so Europeesche als inlandsche met deselve te laten en lugten, om sijvers en buyten bederf te houden.

b. intijds zorgedragen tot weder aanvullingen van hetgeen dat afgaat, en daar van cennisze geven aan de medicinale winkel, ten eynde sy sig daarvan versien kunnen als een of andere in S.E. Compagnies-dienst, niet in gebruyck mogte zijn en daar en boven.

c. altijd versedt hebben van verse inlandsche medicijnen.”

Hoe apotheker Inguerssen die verse inlandse medicijnen moest verkrijgen, liet de Commissie in het midden. De tuin van de Compagnie, beoosten het Kasteel, waarover een Resolutie van 13 Februari 1693 spreekt, was waarschijnlijk niet bestemd voor de teelt van geneeskrachtige kruiden en elders was tot nu toe nog niets geschied, ondanks het feit, dat Heeren Zeventien reeds in het midden der 17e eeuw de aandacht op de inheemse geneeskruiden hadden gevestigd:

„Het is kennelijk, dat op Mallabar en oock op Ceylon veel medicinale kruiden vallen, en waervan nu en dan mede seer breed is opgegeven en schoon voorgedaen (siet de brief van de Generael en de Raden herwaerts geschreven van 12 Februari 1685). En het zoude inderdaet een goede saecke wesen, ingevalle de Compagnie haer daarmede konden gedoen en behelpen, want die van hier jaerlijcx te senden, behalven dat sulx kostelijck en lastigh valt, komen deselve door de lancwijligheit van de reysen veeltijts te bederven off haer kragt te verliezen. En daerom hebben die van Ceylon al in den jare 1670 bij hare brieven versogt een bequaem doctor in de medicijnen, en 3 à 4 goede herbaristen, om de kruiden te leeren kenne, die daer na haer seggen, in overvloed gevonden werden, neffens 3 à 4 goede apothekers, gelyck als nu en dan all eenige van hier gesonden zijn. Maer de ervarentheit heeft geleert, dat door dese en gene toevallen en beletselen, dan door het vertrek, dan door sterfte van die daartoe syn gestelt geweest, oock wel derselver onkundigheit, het daertoe niet heeft kunnen gebragt werden, off dat men sig op die eigen compositie heeft mogen verlaten. En daerom hebben die van Indien gemeyn, dat sij deselve nog al van hier moeten blijven ontbieden.”

Op aandringen van de Hooge Regeering besluiten Heeren Zeventien op 12 October 1728 een zekere Ericus Schepperus of Schepperius naar Indië te zenden: „een man, ervaren niet alleen in de chirurgie en medicijnen maar ook in de kruidkunde, dien wij gedestineerd hadden om in plaats van den botanicus de Hartog van Ceylon tot nader onderzoek der kruiden in die landstreek op een tractement van f 40,— ter maand te laten afgaan...”

Hij vertrok 21 Maart 1729 uit Nederland:

„om eerst op Batavia, en daarna op Ceylon dienst te doen als botanicus, om te onderzoeken welke gewassen in die gewesten tot gebruyk van medicijnen worden gevonden, hetsij gesteentens, zaden, vrugten, houtten of wortelen, wat gommen of sappen daaruyt kunnen getrokken worden en bij de oude off heedendaagse medicijnmeester gebruykelijk sijn geweest alsmeede welke gewassen off verstoffen kunnen dienen, sullende van alle sodanige zaden off gewassen jaarlijkx na gewoonte eenige quantiteyt mogen gesonden werden, met de beschrijving daartoe nodig, aan de Hortus Medicus soo van Amsterdam als van de Universiteit tot Leyden, yder onder een bijzonder adres; en dewijl deese Sch e p p e r u s niet alleen geseqt word te sijn een goet botanicus maar ook een Medicus en Chirurgus, kan deselve ter plaatse daar hij resideeren sal, tegelijk item geëmployeert worden om opsigt te nemen of dienst te doen in de Hospitalen.”

S c h e p p e r u s wordt voorlopig in de Medicinale Winkel geplaatst, maar al spoedig komt bij de Gouverneur Generaal D u r v e n de klacht, dat hij weinig doet en voor zijn taak ongeschikt is (Resolutie 11 Juli 1730).

Het rapport van 1744, al eerder genoemd, wil nog een poging wagen, om het kweken van geneeskruiden in de koffietuinen te Cheribon en elders te doen geschieden en Gouverneur Generaal v a n I m h o f f laat bij Resolutie van 1 Augustus 1746 de Buytencomptoiren nog eens herinneren aan zijn Resolutie van 18 April 1744:

„.....Vervolgens is uyt aanmerkinge dat van de respe buyten comptoiren bereeds in voldoeninge van het g'arresteerde op den 18en September A° 1744 overgekomen zijnde berigten van de medicinale kruiden, wortelen, etca. die aldaar te lande vallen, goed gevonden en verstaan uyt de gedagte berigten en hare eygene verkregene kennisse, door de stadsdoctoren alhier te laten opmaken een alphabetische lijst van alle de respe soorten van medicinale wortelen, kruiden, bast etca in India vallende, mitsgrs: dezelve den administrat: van de medicinale winkel en den apotheker alhier in handen te stellen, item de ministers en beds op de buytencomptoiren toe te zenden, me ordre om van het geene zij daar van mogten komen te benodigen, na de daar bij te doene aanwijzinge van de plaatsen daar die het best vallen, soo van hier als op de voorn: comptoiren van den anderen te versoecken en dus door de laatstgem: geene eysschen van het een en ander van deze hoofdplaats te laten doen, in soo verre van die op andere plaatsen te bekomen mochten sijn.”

De plaatselijke chirurgijns moesten blijkens een Resolutie van 18 Mei 1773 helpen bij de plaatselijke opkoop van de materia medica. L a m b e r t u s D a n i e l K r e p s, die de Radix Juan Lopez noemde „een overheerlijk medicament tegen alle soorten van verouderde afgangen en gevaarlijke buiklopen, dog dewelke hier in geen naamwaardige quantiteiten te bekomen was”, verzocht 15 pond van Malacca aan te vragen, waar deze vanuit Oost-Afrika werd aangevoerd. Bedoeld is hier volgens B o e l m a n de wortel van *Toddalia lanceolata*. K r e p s kende blijkbaar niet de inheemse *Toddalia asiatica* waarvan de wortels dezelfde werking hebben.

Aan het kweken van inheemse kruiden en het opzenden van monsters is niet veel gedaan. Voor zover ze naar Batavia kwamen, schijnt één der rapporteurs uit 1744, K l e y n h o f f, zich erover te hebben ontfermd en ze te hebben geplant in zijn tuin aan de Molenvliet.

In September 1745 werd aan de opperchirurgijn L a m b r e g t s vergunning verleend in de apotheek van het Hospitaal onderwijs te geven in de anatomie op het cadaver.

Niet alleen de strijd tegen ziekte en dood, maar ook een andere vijand belaagde sinds lange tijd het weerstandsvermogen van de Compagnie. Het was de achteruitgang in de handelstoestand, afnemende winsten, daartegenover namen de kosten van de Indische huishouding toe. Het batig saldo bedroeg in het jaar 1696 40 miljoen gulden, in 1700 21 miljoen gulden, in 1724 nog slechts 648.000 gulden en daarna namen de onkosten zo snel toe, dat de rekening met een tekort ging sluiten. Ondanks de waarschuwingen van de Gouverneurs Generaal verdiepten de Bewindhebbers zich niet in de eigenlijke oorzaken van dit verschijnsel, maar schoven de schuld op de ambtenaren in Indië. Gouverneur Generaal Mossel richtte in November 1752 een schriftuur aan Heeren Zeventien: „Bedenkingen over den intrinsiquen staat van de Geocroyeerde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ter vertooning van dies waare, dog zorgelijke gesteldhejd”. Mossel deed nog meer en gaf in 1755 zijn Directeur Generaal van der Parra opdracht een plan te maken ter bezuiniging in de huishouding van Batavia, dat één van de kostbaarste vestigingen was geworden. Bij de besnoeiing der kosten van het Binnen-Hospitaal zou ook de apotheker, die de geneesmiddelen leverde, een veer moeten laten: zijn vergoeding zakte van 2 stuiver per dag op $1\frac{1}{2}$ stuiver. Vond in de jaren omstreeks 1760, toen het aantal zieken zeer laag was, de apotheker hierin aanleiding in een request te klagen over zijn lage inkomsten, spoedig daarop nam het aantal zieken weer toe en braken voor de stadsapotheker weer betere jaren aan.

In een rapport uit 1768 beval Mr J. C. M. Radermacher, Raad van Indië en één der oprichters van het Bataviaasch Genootschap der Kunsten en Wetenschappen, aan, het instellen van een onderzoek naar de toestand in de „stads-apotheecq”, waaruit het Binnen-Hospitaal zijn geneesmiddelen betrok. Verder zouden de practisyns de afgeleverde geneesmiddelen moeten controleren. Het onderzoek zou moeten geschieden door enkele doctoren en over de oorzaken er van zegt Schoute:

In 1768 waren er grote moeilijkheden ontstaan tussen den „apothecar” Kiers en de practisyns van het Binnen-Hospitaal. Deze laatsten hielden vol, dat de apotheker de voorgeschreven geneesmiddelen te zuinig afleverde, terwijl de apotheker van zijn kant de practisyns beschuldigde verkwistend om te springen met dure medicamenten. Een strijd, die al heel gemakkelijk ontstond bij het systeem der Compagnie, waarbij de apotheker voor een klein bedrag per dag per man de levering der geneesmiddelen op zich nam.

De buiten-regenten der Hospitalen moesten zich ermee bemoeien en er kwam weer een hele stroom rapporten, daar iedere practisijn zijn mening in een apart verslag gaf.

Uit deze rapporten zien wij, dat de strijd vooral over het gebruik van enkele meer kostbare geneesmiddelen liep, in de eerste plaats dat van kina.

De heer Kiers, de stadsapotheker, begon zijn verslag met de vrij vinnige opmerking, dat het gebruik van kina was bevolen door den Gouverneur Generaal van der Parra in 1764, maar dat deze order niet veel had uitgewerkt de eerste jaren. Daarna echter

was het des te vlugger gegaan, zodat het voorkwam, dat „voor 114 koppen op één dag vijf ponden elf vijf-achtste once voorgeschreven is geworden”. Op die wijze was het mogelijk geweest, dat in 1767 ruim 171 pond kina-bast per maand waren verbruikt. En dat, terwijl „de cortex Peruviane” den apotheker kostte $7\frac{1}{2}$ stuiver per ons inkoop, zodat ieder wel begrijpen kon, welk een ruïne die kina voor hem werd. Maar ook met Spaansche vliegen werd veel te gul omgesprongen, 700 tot 800 in twee maanden. tijd was te veel, meende de heer Kiers; vooral daar hem de Spaansche vlieg op 5 stuiver inkoop kwam te staan.

Maar de practisijns stonden pal en verdedigden hun wijze van voorschrijven met overtuiging. Zij legden uit, hoe noodig het was grote giften aftreksel van dien kina-bast te geven „wanneer men zig met ernst voorneemt om het wederom komen van dooddreigende koorts te verhoeden”. En met niet minder klem verdedigden zij hun Spaansche vliegen, die ook al aan zo menig een het leven hadden gered, evenals trouwens de Liquor Hoffmani, „het rustverwekkende mineraal vogt van Hoffman”, dat in werking de spiritus nitri dulcis verre achter zich liet.

De buiten-regenten der Hospitalen maakten een einde aan den strijd op een wijze, die vermeld mag worden. Zij schreven den Heeren Practisijns terug „ten hoogsten te zijn ontstigt”, maar niet door het vele voorschrijven van een dezer geneesmiddelen, maar omdat de practisyn Bouschut in zijn rapport had vermeld inderdaad minder kina te hebben gebruikt voor zijn zieken dan hij nodig zou hebben geacht. Blijkbaar was hij gezwichd voor de redenen des apothekers. Tegen Bouschut keerde zich nu de toorn, daar hij had gehandeld „even of er bij dien practisyn in de executie van zijn ampt eenige qualificatie resideerde om de soo onvermijdelijke benoedigde medicijnen zijn patiënten te mogen onthouden, op gronden daar de vergadering geen denkbeeld van formeeren kan”. Bouschut moest binnen staan en kreeg een ernstige vermaning. de practisijns werden in het gelijk gesteld, en de apotheker kreeg verhoging van zijn vergoeding voor de levering der geneesmiddelen; de zieken mochten dus tevreden zijn.

Dit waren toch wel heel andere opvattingen dan die, welke zo menigmaal hadden geregeerd in den Medicinalen Winkel des Casteels.

Tot zover Schoute. De opvattingen, waarover hij spreekt, hadden in het vaderland geleid tot de stichting van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem in 1752, het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam in 1769 en het Bataviaasch Genootschap der Konsten en Wetenschappen in 1778 in Indië.

Het Bataafsch Genootschap te Rotterdam schreef in 1774 een prijsvraag uit:

„Welke zijn de redenen of oorzaken waarom er op de uitgaande schepen der N.O.I. Maatschappij, vooral van hier tot aan de Kaap de Goede Hoop, thans meerder volk sterft dan voorheen en meer dan, zoals uit de berichten schijnt, bij andere natiën — en welke

zijn, behalve de reeds bekende, de beste behoedmiddelen om zulks te voorkomen?"

De antwoorden, die binnen kwamen, werden niet bekroond, maar dit negatieve resultaat kon het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (opgericht in 1769) niet weerhouden ook een prijsvraag uit te schrijven en hiervoor verwierf J. H a r g e r in 1782 de gouden erepening. Pharmaceutisch is uit zijn antwoord alleen van belang het reeds genoemde voorschrift van W. M a y tegen scorbut. Hij beval het groene aangroeijsel der schepen, het gramen marinum, als krachtig anti-scorbuticum aan en verder het gebruik van oranje-appelsap en citroensap alsmede een zeer samengesteld Decoctum, waarvan semen sinapis en acetum squilliticum de hoofdbestanddelen vormden. Ook de Indische Regering besloot in 1794 een prijsvraag uit te schrijven met het verzoek middelen aan te wijzen, in staat de ongezondheid van Batavia zo spoedig mogelijk weg te nemen. Geen van de ingekomen antwoorden heeft tot enig resultaat geleid.

Dat een maatregel tegen de ongezondheid van Batavia wenselijk was, was al in 1770 gebleken, toen de sterfte in en buiten de ziekenhuizen weer angstwekkend gestegen was. Er werden weer bijeenkomsten belegd tussen regenten, geneeskundigen en practisijs en er kwam weer het zoveelste rapport:

1. de chirurgijns op de schepen en op de posten hielden hun patiënten te lang en verknoeiden de hun toegemeten drie dagen met het geven van verkeerde geneesmiddelen.
2. Dit maakte, dat de practisijs in de ziekenhuizen geen tijd kregen de zieken naar behoren waar te nemen, „onder verzagtede, verdunnende en verkoelende dranken”.
3. Kwam er af en toe geen verwarring voor in de apotheek, waar het afgeven van de geneesmiddelen nog altijd ging op de aanwijzing van een nummertje?
4. Wel waren er in de apotheek „enkele deugdsame en meest goede medicynen”, maar of de samengestelde geneesmiddelen werkelijk goed werden bereid, zouden wij niet durven zeggen. De „syropen” uit het vaderland waren dikwijls verlegen; en het zou beter zijn meer kruiden uit Indië zelf te gebruiken.
5. Er werden nog steeds, ondanks alle toezicht, veel te veel schadelijke vruchten en dranken het ziekenhuis binnengesmokkeld; dat gaf recidieven, dikwijls nog veel gevaarlijker dan de „origineele ziekten”.

De aanmerkingen op de apotheek zullen waarschijnlijk betreffen het beheer onder de reeds meer genoemde stadsapotheker J a n K i e r s, die van chirurgijn en majoor van de artillerie op 20 Juli 1759 het beheer der stadsapotheek kreeg en die op 15 September 1772 werd opgevolgd in die functie door de chirurgijn en majoor der infanterie Dr med. J o h a n n e s P a u l u s H o f f m a n. Toen deze in 1779 naar het vaderland vertrok was D a v i d B y l o n, uit Doornik afkomstig, zijn opvolger als stadsapotheker op 25 Mei 1779. Ook hij woonde als zijn opvolgers naast de Stadsapotheek in de Binnen-Nieuwpoortstraat te Batavia. Hij overleed 22 December

1781 en zijn opvolger werd Johan Casper Sperling uit Maagdenburg, die al vanaf 2 November 1781 gedurende de ziekte van Bylon waarnemend stadsapotheker was. In 1782 komt als vaste functionaris op 11 Januari de stadsapotheker Johan Samuel Frederik Schiffel uit Zweibrücken, die in 1764 met het schip „Giessenburg”, als korporaal naar Indië kwam en vervolgens chirurgijn en opperchirurgijn was geworden. Hij maakte nog verder promotie en werd in 1792 2e administrateur van de Medicinale Winkel en in 1795 1e administrateur met kwaliteit van koopman. Hij was, met verlof om te repatriëren, op 30 September 1788 ontslagen als stadsapotheker en werd op 3 October van hetzelfde jaar Jacobus Diderik George Paschen stadsapotheker; deze oefende zijn functie uit tot 1807.

Aan de Medicinale Winkel was omstreeks 1764 werkzaam Johannes van Leeuwen als 2e apotheker, die als oud-1e laborant in 1771 repatrieerde. Johannes Balthasar Keurvorst werd in 1772 apotheker in dienst der Compagnie en bij Resolutie van 5 September 1780 laborant in de Medicinale Winkel. De constabelsmaat Gerrit Aams in 1772 met het schip „Aschat” op een loon van f 14,— 's maands in Indië gekomen werd eerst 3e apotheker in de Medicinale Winkel op f 16,— 's maands en op 16 September 1774 2e apotheker op f 24,— 's maands onder een nieuw verband van 5 jaren. Johann Christoffel Gebhard uit Saksen kwam in 1773 als soldaat op f 9,— 's maands in Indië, werd 16 April 1774 3e chirurgijn op f 14,— 's maands en op 29 Juli 1774 2e laborant in de Medicinale Winkel op f 20,— 's maands. Op 7 September 1780 werd hij 2e apotheker en op 22 Augustus 1783 1e laborant. Nicolaas Swart als botteliersmaat met het schip „Ceres” op f 14,— 's maands in Indië gekomen, werd op 29 Juli 1774 3e apotheker aan de Medicinale Winkel op f 16,— 's maands met verband voor 1 jaar. Victor Frederik Carel Hertzogenraad voor de Kamer Amsterdam naar Indië gekomen, werd op 2 September als 1e laborant ontslagen Pieter Lintener of Lintenaar, in 1776 naar Indië gekomen, wordt in 1781 apotheker in de Medicinale Winkel en op 29 Augustus 1783 1e apotheker. Op 19 November 1785 wordt te Batavia begraven de 1e apotheker in de Medicinale Winkel Christiaan Heinrich Humborg of Homburg. Johan Wilhelm Godfried Ziegenmeyer, opperchirurgijn, werd 19 Januari 1790 apotheker in de Medicinale Winkel en op 9 Juli 1790 apotheker in het Buiten-Hospitaal te Batavia. De opperchirurgijn Jacob Brongers werd op 29 Juli 1794 2e apotheker aan de Medicinale Winkel, op 5 Mei 1795 1e apotheker en 1e laborant. Pieter Erdmann was 2e apotheker bij de Medicinale Winkel en woonde in het „Laboratorium” buiten de stad. Hij werd 31 Januari 1798 begraven, terwijl Dirk Hulsebosc 2e apotheker in de Medicinale Winkel op 31 Maart 1803 „pro deo” te Weltevreden begraven werd.

Anthony Marcelis Schelkes is er van 1783 tot 1795 apotheker, daarna 2e administrateur.

Op 6 November 1790 was besloten, dat in verband met het

gevaar, dat aan boord van de zeilschepen bestond voor breuk en lekkage, in het vervolg Spiritus en Oleum Vitrioli niet meer uit Amsterdam zou worden verscheept, maar in Indië zelf moest worden gemaakt, ondanks de hoge kosten.

„Hessische retorten en andere ustensiles daartoe benodigd gezonden terwijl voorts verleden jaar een kundig apothecar was uitgezonden”.

Indië meende nu ook wel een stapje verder te kunnen gaan en vroeg de simplicia te zenden om te Batavia alle composita te kunnen bereiden. Daarvoor had men echter in het vaderland geen oren en dato 29 Maart 1792 werd geantwoord:

„Word van Batavia berigt dat daar ter plaatse alle compositie indien de simplicia gesonden worden, zoude kunnen vervaardigd worden.

Hier echter dat geen bewijzen voorhanden zijn dat een of meer van die Heeren administrateurs der Medicinale winkel op Batavia bekend staan die eenige bewijze geproduceerd hebben dat hier of elders haare leerjaaren in een of meerdere apotheeke hebben uitgediend en met Testimonia zijn voorzien geweest, dat het eer denkelijk is, dat een of meer van die Heeren ten platten lande zullen geleerd hebben alwaar men Doctor Chirurgijn en Apothecar tegelijk is en dies in qualiteit van chirurgijn zijn uitgevaaren.

Hij beveelt bewindhebben aan of niet beter was, als nog geen veranderinghe te maaken van simplicia voor composita te zenden door dien het thans ten vollen beweesen is, de Scheykunde nog nooit tot die volkomenheid is gebragt geweest als heeden ten dage, en terwijl dat men binnen weynige weeken alhier zal bekoomen eene geheele volledige apotheek, en samengesteld door zulke mannen aan wiens kunde en ervarenheid men in geenen deele eenige mistrouwen kan stellen en daar zeekerlyk alle overtollige middelen uit de composita zullen achterweege gelaaten zijn en de ontbrekende bijgevoegd.”.

w.g. J. N. Flietner
doctor van de Kamer van Amsterdam

Batavia gaf zich nog niet gewonnen en dato 2 Mei 1793 schreef men van daar:

„.....dat seffens bij dat bericht zijn overgezonde twee Teekeninge van een Furnuys en een Reverberium en de beschrijving van twee zoogenaamde houten capellen die aldaar zouden behooren te worden gemaakt. Dat uit de beschrijving der vier ovens blijkt dat deselve seer weynig brandstoffe behoeven, alsmede dat zij met het zelfde vuur en met eene moeyte te gelyk kunnen dienen voor verscheyde operatien en daar enboven in dat Laboratorium volgens derzelver gronden kunnen vervaardigt worden allen samenstellingen of composita en schey en kruidmengkundige bereydingen niets uytgesondert, zoodat maar slegts de simplicia uit Neerland zouden behooren gezonden te worden.”

Op 4 November 1793 volgt dan het advies uit het vaderland om

„composita in Indië te laten maken behalve de gedestilleerde olien uit zaden kruyden en bloemen dewyl de zaden kruyden en bloemen meerder plaats dan de olien nodig hebben en daar en boven aan meer bederving onderworpen zijn tevens geadviseerd verandering in samenstelling van de medicijnkisten aan te brengen en om naar Indië en de Kaap exemplaren van de pharmacopoea Amstelodamensis op te zenden.”

Men beschikte in Indië aan de Medicinale Winkel of het Laboratorium toen blijkbaar niet over een exemplaar van die pharmacopoea, want het „Reglement voor den medicinalen winkel te Batavia” van 27 Mei 1794 bepaalt in artikel 53:

„Alle scheikundige bereidingen en te zamen gestelde genees-middelen of de zoogenaamde chemikalia en composita moeten volgens besluit van de 7en Maart 1794 alhier worden vervaardigd volgens de voorschriften in de pharmacopoea

Wurtembergica en moet dit apothekersboek in den medicinalen winkel blijven standhouden tot dat heeren en meesters een ander pharmacopoea of dispensatorium voor Batavia in zonderheid voor den medicinalen winkel zullen hebben geordonneert."

Artikel 56 bepaalde, dat om

„alle freuduleuse handelwyze te weeren, den eersten Compagnie's apotheker, als tevens laborant zynde, gehouden weesen jaarlyks onder ultimo Augustus in Rade van Indië oner eede te verklaren, dat hy de Composita na het voorschrift van het apothekersboek in den medicinalen winkel berustende heeft gereedgemaakt."

Het beheer van de Medicinale Winkel berust bij twee administrateurs, waaraan toegevoegd voor de administratie en in het laboratorium 4 apothekers en „4 pennisten voor het dagelyks schryfwerk".

De eerste en de tweede apotheker werden „als ordinaire gecommitterdens g'emploieert" en waren aldus verantwoordelijk voor de dagelykse gang van zaken, maar artikel 61 vertrouwt hen toch niet geheel en zegt:

„Dog ingevallen oliteiten van fijnere speceryen gestookt worden, het welk zeldzaam voorkomt, worden daartoe expres twee opper-chirurgyns gecommiteerd."

Jaarlyks moesten in het vaderland en aan de Buiten-Comptoiren medicinalia etc. worden besteld, maar dan in het vaderland alleen de benodigde grondstoffen en men moest zorgen voor een voorraad voldoende voor twee jaar. „De stadsapotheker dewelke tot gerief van het algemeen hier is gepreviligeert" mocht ook jaarlyks zijn bestellingen voor geneesmiddelen doen. Men moest echter alle scheikundige bereidingen en samengestelde geneesmiddelen voortaan te Batavia maken. Ook „koperen decoctum-ketels, vijzels en pannetjes en houte besloten ziften" maakte men te Batavia in de wapenkamer al sinds enige tijd.

Bij het Reglement van 27 Mei 1794 waren niet minder dan 9 catalogi van medicamenten en verder een zogenaamde papieren dokter: „Berigt voor de zeevarende der kleine vaart, op wat wyze de gezondheid te bewaaren en de ziekten en gebreken te herstellen zyn".

Voor het verscheppen in de Archipel van de nu te Batavia bereide vitriool bepaalde artikel 53 nog, dat dit zou dienen te geschieden aldus:

„Vitriool-olie en aqua fortis zullen telkens in aparte kassen alleen moeten worden afgepakt, op de kast duidelyk beschreeven, wat daar in is, met byvoeging om agter op het halve dek wel gesecureert te worden."

Zo had dus Batavia gezegevierd in de pogingen om de gehele bereiding van de geneesmiddelen daar te krijgen. Aan een en ander zullen wel niet vreemd zijn geweest de moeilijkheden die reeds sedert het uitbreken van de Vierde Engelse Oorlog in 1780 in toenemende mate aan de uitvarende en terugkerende schepen werden opgelegd. In 1791 rapporteerde een Commissie van Onderzoek inzake het Ziekenhuis te Macassar, dat de apotheek in zeer morsige staat verkeerde en de medicamenten bijna alle in slechte toestand waren bevonden. En niet alleen op geneesmiddelgebied groeiden de moeilijkheden, maar ook de financiële toestand van de gehele Compagnie werd gaandeweg minder goed: de retourvrachten ver-

minderden, het crediet van de Compagnie verdween, zo' zelfs, dat de Staat moest bijspringen en nadat een aantal jaren het dividend was gepasseerd en de schuldenlast van de Compagnie, die in 1602 met een kapitaal van ongeveer 6½ miljoen gulden was opgericht, was gestegen tot bijna 120 miljoen gulden, werd het bestuur in 1796 vervangen door een Committé tot de Zaken voor den Oost-Indischen Handel en de Bezittingen. Met de Staatsregeling van 1798 verdween de naam van de eertijds Edele Compagnie geheel en werd deze met haar lasten en schulden door de Staat overgenomen.

(wordt vervolgd)

Literatuur.

Blankaart, Stephanus, Collectanea Medico-Physica, oft Hollands Jaar-register der Genees- en Natuur-kundige Aanmerkingen van gantsch Europa, beginnende met het jaar 1680. Amsterdam 1680—1688.

Bloys van Treslong Prins, P. C., Biografische en Genealogische Gegevens betreffende Apothekers in Nederlandsch Indië uit het Landsarchief te Batavia. *Pharm. Tijdschrift voor Ned. Indië* 1929, blz. 23 en verder.

Boelman, H. A. C., Bijdrage tot de Geschiedenis der Geneeskruidcultuur in Nederlandsch Oost-Indië. Proefschrift Amsterdam 1936.

Brans, P. H., Sumatra-Benzoë. Proefschrift Amsterdam 1935.

Chys, J. A. van der, Geschiedenis der Stichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie. 2e druk. Leiden 1857.

Chys, J. A. van der, Nederlandsch-Indische Plakkaatboeken 1602—1811.

Chys, J. A. van der, Dag-Register van het Casteel Batavia.

Chys, J. A. van der, De Resolutiën van Gouverneurs Generaals en Raden van Indië.

Cohen, Hk., Archiefsprokkelingen: Een medicijnkist op afbetaling. *Pharm. Weekblad* 1941, blz. 36.

Daelmans, Egidius, De Nieuw-Hervormde Geneeskunst, gebouwt op de Gronden van het Alkali en Acidum. Amsterdam 1689.

Daems, W. F., Privé-mededeling inzake Bataviasche Apotheek 1746.

Dam, Pieter van, Beschrijving van de Oost-Indische Compagnie. Uitgegeven door F. W. Stapel, 's Gravenhage 1927.

Delprat, C. C., De Geschiedenis der Nederlandsche Geneeskundige Tijdschriften 1680—1857. *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1927.

Haan, F. de, Uit oude notarisapapieren II, Andreas Cleyer, *Tijdschr. v. Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, Deel 46—1903.

Haver Droeze, J. J., De Geneeskundige Dienst bij de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie. *Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde* Deel I, 1921, blz. 193—218 en *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1921, blz. 2535.

Pharm. Tijdschrift v. Nederlandsch-Indië, 1930, blz. 154.

Römer, L. S. A. M. von, Historische Schetsen, Batavia 1921.

Schoute, D., De Geneeskunde in den Dienst der Oost-Indische Compagnie in Nederlandsch-Indië, Amsterdam 1929.

Sirks, M. J., Indisch Natuuronderzoek, Amsterdam 1915.

Stapel, F. W., Geschiedenis van Nederlandsch-Indië, Amsterdam 1943.

Swaving, C., Batavia's Sanitaire Geschiedenis onder het bestuur van de Oost-Indische Mij., *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1878.

Thiele, P. A., De Portugezen op weg naar Indië. *De Gids* 1873, no. 111.

Urdang, G., (Madison U.S.A.) Mededeling op het 6e Internationale Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen te Amsterdam 1950.

Valentyn, Fr., Beschrijving van Groot Djava ofte Java Major. 1726.

Wittop Koning, D. A., De Handel in Geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637. Proefschrift Amsterdam 1942.

Wittop Koning, D. A., De oorsprong van de Amsterdamse Pharmacopee van 1636. *Pharm. Weekblad* 1950, blz. 801.

DE NIEUWE EREPENNING VAN DE K.N.M.P.

door

D. A. WITTOP KONING

Zoals ik in het *Gedenkboek* (1) uiteengezet heb, stichtte de Maatschappij reeds in 1846, kort na haar oprichting, een Medaillefonds, waaruit de medailles ter bekroning van door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen bekostigd konden worden. Aangezien de prijsvragen weinig succes hadden duurde het tot 1895, aler een penning geslagen moest worden. In dit jaar verwierf Dr. J. S. Meulenhoff immers de gouden medaille voor zijn antwoord op de



prijsvraag naar „de beste methode ter bereiding van een waterig aftreksel voor *Secale Cornutum* en *Folia Uvae Ursi*”. Toen werd door Begeer de penning geslagen, die daarna vele malen in goud en zilver uitgereikt is bij jubilea etc. Een afbeelding van deze penning vindt U op de omslag van het bovengenoemde *Gedenkboek*.

Nu de voorraad van deze penning uitgeput was en het 60-jarig oude model het Hoofdbestuur niet langer bevredigde, verzocht het de Koninklijke Begeer een nieuw ontwerp te maken. Een moeilijke opdracht, want de kunstenaar kent slechts de min of meer afgezaagde pharmaceutische symbolieken en weet niet welke ideeën of stromingen er in de pharmacie of in de Maatschappij voor uitbeelding in aanmerking komen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat het eerste ontwerp weinig bevredigend was. Het bestond uit een Franse apothekerspot aan de voorzijde en een Duits apotheekinterieur aan de keerzijde. In dit stadium vroeg het Hoofdbestuur de Commissie voor de Geschiedenis van de Pharmacie om advies. Deze kwam tot de conclusie, dat de ideeën voor de vóór- en keerzijde goed waren, maar dat de ontwerper niet over het goede

¹⁾ De Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie 1842-1942. Amsterdam, 1948.

materiaal beschikte, om daar een keuze uit te doen. Immers, aan de erepenning van de *Nederlandse* vereniging zouden in eerste instantie Nederlandse onderwerpen ten grondslag moeten liggen.

De apothekerspot werd vervangen door een typisch Nederlands exemplaar uit de collectie van schrijver dezes. Het ronde model van deze apothekerspot sluit goed aan bij dat van de penning, beter dan een zalfpot of stroopkan dat zou kunnen doen. De variant op het zo algemene pauwenmotief op deze Delftse pot is typisch voor het Nederlandse pharmaceutische aardewerk, dat over heel Europa door export en imitaties bekend werd.

Voor de keerzijde werd een Nederlands apotheek-interieur gekozen en wel een paraphrase op de titelprent van de Alkmaarse Pharmacopee van 1723. Deze prent, vervaardigd door A. v a n d e r L a a n naar S. v a n d e r M e u l e n, werd door V a n d e r W i e l e n „de fraaiste, die in enige Vaderlandse Pharmacopee voorkomt” genoemd. Het randschrift voor de keerzijde was reeds voor het eerste ontwerp door Prof. Dr F. H. L. v a n O s voorgesteld.

De medailleur G u t t e r s w i j k kreeg nu de moeilijke taak met deze zeer positieve, misschien zelfs te positieve gegevens, aan het werk te gaan om een moderne penning met voldoende relief te creëren. Ik kan niet anders zeggen dan dat hij daar m.i. volkomen in geslaagd is; het apotheek-interieur is niet te vol, de plaatsing van de vaas in de rand is uitstekend geslaagd en ook het lettertype verdient alle lof. Hij kan met voldoening op zijn eerste voluit gesigneerde penning terugzien, evenals, naar ik hoop, vele collegae, die met de penning vereerd zullen worden, hier telkenmale met vreugde naar zullen kijken.

LA PHARMACIE ET LA MUSIQUE

Parcourant diverses histoires du théâtre, nous nous sommes aperçus qu'il existait tout un répertoire en réalité absolument inconnu dont le sujet même est soit le pharmacie soit le pharmacien.

Existe-t-il un travail d'ensemble sur la musique et la pharmacie?

Voici à titre documentaire les titres de quelques unes de ces pièces:

Die Apotheke opéra allemand musique de Neef représenté à Leipzig en 1772.

Die Apotheke opéra allemand musique de Umlauff représenté à Vienne en 1779.

L'apothicaire opéra comique français musique de Charles Poignet représenté au théâtre de Beaujolais en 1791.

Apothicaire et Perruquier opérette en un acte. Paroles de Frébault musique de Jacques Offenbach représenté au Théâtre des Bouffes parisiennes le 17 Octobre 1861.

Docteur et Apothicaire Opéra anglais Musique de Storace représenté au Théâtre de Drury Lane en 1788.

Doktor und Apotheker Opéra comique allemand en deux actes de Ditter von Dittersdorff d'après un texte français de Stéphanie représenté à Vienne en 1786.

Cette oeuvre figurait encore régulièrement au répertoire des théâtres allemands jusqu'à la guerre de 1940. C'est le premier opéra comique allemand écrit dans le genre italien avec des finales fort développées.

Mozart et Haydn eux-mêmes, sans que je sois parvenu à retrouver des précisions à ce sujet, doivent s'être vus attribués deux oeuvres consacrées aux Pharmaciens.

Tout récemment l'Opéra comique de Paris a monté une oeuvre d'Emmanuel Bondeville d'après Madame Bovary de Flaubert ou un rôle de premier plan est réservé à un pharmacien.

Ne serait-il pas intéressant si la chose n'a déjà été faite de tâcher de réunir ces partitions et éventuellement d'arriver parfois à en donner des auditions à l'occasion de réunions pharmaceutiques.

La même prospection pourrait être faite pour le théâtre de comédie.

ISIDORE ETIENNE.

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Bureau / Bestuur:

Président: Dr. P. H. Brans, Rotterdam	Voorzitter
Vice-Président: A. Couvreur, Brussel	
Secrétaire: Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier: I. Etienne, Verviers	Penningmeester
Administrateur: Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam.	

Membres d'honneur / Ereleden:

Dr. M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, Paris.
 Prof. Dr. D. Rafael Folch y Andreu, président Sociedad Espanola de Historia de la Farmacia, Madrid.
 Prof. Dr. J. A. Häfliger, président Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Luzern.
 Prof. Dr. G. Urdang, director American Institute of the History of Pharmacy, Madison (Wisc.) U.S.A.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden:

Kon. Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie, 's-Gravenhage.
 Association Pharmaceutique de la Province de Liège.
 Departement Amsterdam van de K.N.M.P.
 Departement Noord Brabant van de K.N.M.P.
 Departement Gelderland van de K.N.M.P.
 Departement Rotterdam van de K.N.M.P.
 Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois.
 N.V. Handelsmaatschappij L. I. Akker, Rotterdam.
 Etabl. Biergon, Liège.
 Etabl. du Bled, Bruxelles.
 Etabl. de Bournonville, Bruxelles.
 N.V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Amsterdam.
 N.V. Amsterdamsche Chininefabr., Amsterdam.
 Etabl. A. Couvreur, Bruxelles.
 Etabl. Cusi, Bruxelles.
 Etabl. Gepharma, Bruxelles.
 P. Hahmes, Maastricht.
 Etabl. Herman-Labor, Bruxelles.
 N.V. Hoechst Holland, Amsterdam.
 Laboratorios del Norte de Espana, S. A. de Masnou, Barcelona.
 N.V. v/h B. Meindersma, 's-Gravenhage.
 Etabl. Mijnhardt—Mon Cœur, Anvers-Mortsel.
 N.V. Handelsmij Nedigepha, Amsterdam.
 N.V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Utrecht.
 N.V. Organon, Oss.
 Fa. K. F. Peters, Amsterdam.
 N.V. Philips-Roxana Pharm. Chem. Ind. „Duphar”, Amsterdam.
 N.V. Chemicalienhandel Rathkamp & Co. Djakarta.
 (kantoor in Nederland te Amsterdam).
 Etabl. Roche, Bruxelles.
 C. N. Schmidt, Amsterdam.
 N.V. Dr. Willmar Schwabe, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap:

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen:
 f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
 Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen,
 instituten, etc. f 25,— (300 fr. Belg.).